







4756
2006

~~550/15~~

~~77002~~

РАНИ ТВОРИ
АІНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА.

5.

УКРАЇНСЬКА НОВЕЛЯ І.
ВИБІР НАРИСІВ
І НОВЕЛЬ  

ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ІВАНА СЕМАНЮКА
ЛЕСЯ МАРТОВИЧА.



ХАРАКТЕРИСТИКУ СИХ ПИСЬМЕННИКІВ
НАПИСАВ АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ.

ВИДАНЄ ФІЛІЇ ТОВАРИСТВА
УЧИТЕЛЬСЬКА ГРОМАДА В КОЛОМІЇ.



А. Крушельницький

~~34362~~

ВИБРАНІ ТВОРИ
УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА.

5.

Львів. Библиотека
АІУРСР

УКРАЇНСЬКА НОВЕЛЯ І.

ВИБІР НАРИСІВ

І НОВЕЛЬ  

ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ІВАНА СЕМАНЮКА
ЛЕСЯ МАРТОВИЧА.



~~18360/5~~

ХАРАКТЕРИСТИКУ СИХ ПИСЬМЕННИКІВ
НАПИСАВ АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ.

НАКЛАД І ВЛАСНІСТЬ „ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
УКРАЇНСЬКОГО УЧИТЕЛЬСТВА“ В КОЛОМІЇ.

8 (с) У „:1917” - 3

21.

Львівська бібліотека
Львів КСР
№ 65478

3038.

З ДРУКАРНІ А. В. КИСІЛЕВСЬКОГО І СПІЛКИ
В КОЛОМІЇ 1910 РОКУ.

Василь Стефаник.

Є в сьогочасному українському письменстві гурток письменників, що їх можна би назвати різбарями почувань хлопської душі. Що правда, ніщо їх не сполучує до купи, вони навіть не похожі один на одного, а проте відчуваєть ся в їх творчости спільні замилюваня, що проявляють ся у відтворюванні ріжних почувань душі українського хлібороба. Спільне у них те, що зривають із традицією малюнка хлопського життя, з описами української природи з реалізмом визначних письменників старшого покоління, зате займають ся з замилюванем відтворюванем психічних станів хлопської душі. Найвизначнійші з сього гурта є Василь Стефаник, Іван Семанюк і Лесь Мартович.

Постать найінтереснійша, найбільше свіжа й оригінальна в українському письменстві у загалі, постать найвизначнійша із сього гурта — се Василь Стефаник, автор із дуже скупим літературним доробком, — бо всі його писаня містять ся в двох книжках: „Моє Слово“ і „Дорога“ (з них „Моє слово“ є передруком двох перших книжочок: „Сина книжечка“ і „Камінний хрест“.) Але і в сій скупій творчости, яке незрівнане багатство мотивів, настроїв, тем. Його твори — се по більшій части короткі нариси (на 3—5 сторінок друку); автор доторкаєть ся у них якогось конфлікта з життя покутського хлібороба, переводить його і полишає нас під вражінем довершеної трагедії в душі того мужика. Та побіч сих нарисів Стефаник є творцем прегарних новель і поезій у прозі.

Так проте його твори можна поділити на дві, зглядно три громади: Перші дві — се картини з народнього життя, третя — авторові почування в виді поезій у прозі. Коли остання обмежуєть ся до кількох творів, дві перші — се головна частина літературного доробку Стефаника і підстава його слави. Можна їх поділити на дрібні нариси (хибно означувані назвою фотографій із життя, — хибно, мовлю, бо вельми артистичних нарисів, кинених на папір ніжньою рукою артиста, не слід ніяким способом компромітувати назвою фотографій) і новелі.

До циклю дрібних нарисів належать усі твори надруковані в першій книжці Стефаника п. з. „Сина книжечка“.

Мотиви сих нарисів вельми різнородні. Є там родинні трагедії, що на їх зміст складають ся непорозуміння чоловіка й жінки (Лесева фамілія, Побожна, В корчмі), або відносини родичів до дітей (Катруся, Новина). На перший плян вибиваєть ся в сих нарисах не родинний конфлікт, тільки стан душі одиниці, що дізнає почуття кривди. Так напр. у нарисі „В корчмі“ автор відтворює стан душі Проця, що ним жінка помітує. Замість малоестетичної фотографії сварні, бійки — автор малює картину в корчмі, на якій зарисовують ся дві постаті: Іван і Проць. Проць виводить свої жалі на жінку, а Іван жалує його і радить йому, що має діяти, аби його жінка не біла. А на тлі сеї картини бурливі сцени подружнього життя Проця з жінкою і можливість іще грізнійших наслідків, колиб так Проць послухав ради Івана.

В нарисі „Побожна“ автор малює всі ступіні сварні поміж подругами, сварні, що зачала ся від мізерної дрібнички, а доводить до бійки. І знов не йде авторові про малюнок сварні, тільки про відтворенє стану душі двоїх людей, жінки, що її все, що робить і говорить чоловік, виводить із рівноваги, і чоловіка, що хотів би не вважати на слова своєї жінки, але врешті не стає йому терпцю.

Вкінці дуже сумна картина зневаги чоловіка жінкою, батька дітьми в нарисі „Лесева фамілія“. І тут головний зміст — розпука жінки, що глядить на те,

як чоловік марнує в корчмі все, що вона заробить, розпука, що приводить її до крайности, а з другої сторони здивоване батька, що малі діти підносять на нього руку. (Він паде на землю й заохочує діти, аби його тепер били, тепер буде їм вигіднійше!). Але до верхка доводить автор свій нарис, малюючи розпуку матери, по тій причині, що обезчестила своїх синів на ціле жите наслідком того, що веліла їм піднести руку на батька.

Коли автор у попередніх нарисах відтворює настрої душі одиниці, — тут про настрої не може вже бути й бесіди. Тут розгуляли ся всі пристрасти, а на їх тлі здвигається д горі грізна картина, картина, що на ній тон розпуки вибивається як тон перший і найсильніший.

Ще більше пригноблюють читача два нариси, що в них автор малює відносини родичів до дітей: „Катруся“ і „Новина“.

Із обох прозирає безмежна любов батька до дітей, — але любов мужика привязаного до кусника рілі, мужика, який знає, що можна його до певної міри обдовжити, обтяжити, але далі вже ніщо не вдієш, а тут дочка хора, треба би з нею до лікаря, а умре — похоронити буде треба, а нема защо, тож нова причина до журби (та хлопська причина) і батько, той батько, що любить свою доньку, уявляє собі розпучливе своє положене і виливає на голову доньки їдку лють без міри. Чим глибша його любов, тим більше їдка злість (Катруся).

А в другому нарисі „Новина“ — батьківська любов доводить удівця Гриця до злочину: Не маючи що дати їсти дітям, топить одно з них, а друге спасло ся таким способом, що ублагало батька, аби його не кидав у воду. Але ледви злочином можна би назвати сей крок розпуки Гриця — се батьківська любов із питомими собі признаками. Гриць, в убожестві своєму, не бачить нішого виходу і сих живих трупів хоче лишити почуття болю й недолі. Про безмежню його любов свідчить ся обставина, що старшій дочці, коли

випросила ся, щоби її не топив, дає бучок і так висилає її до села („бо як ті пес надibaє, тай роздере, а з бучком май безпечнійше“). Сей Гриць після того, як утопив молодшу дочку, боїть ся перейти крізь ріку і вертаєть ся на міст — чиж не свідчить сей його крок про вразливість його душі?

Оба повисші нариси є виразом батьківської любови, не так любови, як радше болю, що сій любові годі дати реальні форми. Сі нариси є також виразом залежности настрою людини від матеріяльного положеня, що спеціально у мужиків грає вельми визначну роль.

Крім того в інших нарисах відтворює Стефаник всілякі інші стани мужицької душі. Так напр. в нарисі „Сина книжечка“ стан душі колишнього господаря, що протратив землю, а тепер іде в світ, як робітник, із заробковою книжкою. Сей нарис дає в додатку характеристичне освітлене пролетаризації хлопів поселених на рілї, яка довершуєть ся під сю пору, і як вираз їх почувань виростає до значіння символу сьогочасної суспільної події і значіння, яке ся подія має для хлопської душі.

Два нариси „Виводили з села“ і „Стратив ся“ — дають вираз співчутю автора, а з ним і українського мужика для жертв мілітаризму. Здавало ся, що так, як Федькович, гуцул і жовняр, не зможе ніхто змалювати жовнярської долі. А отсе Стефаник добуває з душі мужика-батька, що стратив сина у війську, нові почування болю — вельми глибокі, безмірного жалю повні.

А отсе „Лист“ арештанта присланий до рідні на Свят-Вечір, а присвячений автором політичним арештантам, не так сам лист, як той настрої рідні під хвилю, коли сей лист читають — яка се ніжна картина, яка сумна!

Або ся „Шкода“, яку має Романиха наслідком того, що гине їй корова — який се правдивий, який вельми характеристичний рис душі мужика — все одно: українського, чи якого там . . . хочби напр. данського (у Понтопіддана).

Нариси Стефаника є таким способом глибокі трагедії хлопської душі, трагедії тихі, бо герої їх не мають по більшій частині найменшого почуття значіння сих трагедій; вони приходять спокійно, незаметно, пересувають ся крізь хлопську душу без гамору, мишають без сильнішого, подекуди навіть без ніякого вражіння на окруженє.

Крім сих мистецьких нарисів, що зложили ся на вельми артистичну цілість збірки „Сина книжечка“, вже в найближшій збірці своїх творів друкує Стефаник довшу новелю: „Камінний хрест“.

Іван Дідух підчинюєть ся намовам дітий, продає свою землю й вибираєть ся до Америки. Перед відїздом поставив на спомин по собі камінний хрест на горбі, що на ньому працював сам ціле своє житє. Сей хрест має поколїням нагадувати Івана Дідуха. Отсе тло новелї. Але її зміст цілком инакший. Автор відтворив у своїй новелї найбільш трагічну хвилину в житю Івана Дідуха — саме хвилину, коли ціла родина прощаєть ся при відїзді із селом, із знайомими, з свояками. Красу отсього вельми трагічного моменту підносить автор, степенуючи біль і розпуку душі Дідуха, що на око спокійний, панує на силу над своїми почуваннями, але з часом, чим більше їх поборює, до тим сильнішого веде вибуху. Рїзні спомини з минулого, то стадїї розвитку й степенованє болю Івана, а найбільше болючий спомин про той горб, що на ньому Іван зробив свою силу („Співанки-м знав, тай на нїм забув-єм, силу-м мав, тай на нїм лишив-єм“). Але до найвисшої точки, до найгрізнішого вибуху розпуки Іван доходить під ту хвилину, коли емігранти скидають свою сільську одїж, а надягають „цайгову“, міщанську.

Цїла ся новеля — се знов ніщо иншого, як ряд нарисів, кождий заокруглений для себе, а всі вкупі спливають ся в гармонійну цілість.

Дальший розвиток талану Стефаніка пішов уже в напрямі новелі. Свідчить про се остання збірка його писань „Дорога“. [Четверта з ряду збірка „Моє слово“ є по більшій часті передруком нарисів із перших двох збірок]. У сих новелях повертають мотиви переведені вже в нарисах, але вертають тепер поглиблені, в сильнійше зарисованих рамах. Так напр. мотив із „Катрусі“ й „Новини“ вертає в „Кленових листках“. І тут є основою любов родичів до дітей, але любов ся зарисовується виразнійше, зіставлена із безнадійним положенем мужика, який бачить, що його діти жде служба, поштуркуване і преріжні неприємности сполучені із сим. Любов сю скріплюють слова матери, що прощаючи ся з житем наставляє на добру дорогу свої діточки. Автор послугується при сім контрастом, як одним із артистичних чинників, вводячи на тлі сієї родини мару мачохи, що пакостить ся над сиротами.

Крім сього зарисовується в новелі „Палій“ дуже сильно зазначений конфлікт поміж двома суспільними верствами в селі: богачами й нуждарями, хлопами-дуками й хлопами-халупниками. З одної сторони богач Андрій Курочка, з другої Федір. Сей останній ціле своє жите провів на ланах богача, а тепер, коли вже працювати не в силі, Курочка не хоче наймати його на роботу. Він іде до двора і наймається там за пастуха до безрог. У сьому новому осередкови зарисовується новий конфлікт поміж ним, як новиком на панській оборі, а форналями, типовим пролетаріатом у галицькому селі. Ціла ненависть бездомного пролетаря до хлопа-рільника, хочби тільки халупника, проявляється із усією силою у сій новелі. Крім того автор підхоплює й мале один момент з політичного життя нашого села, коли то хлопипролетарі з клясової ненависти до хлопів-рільників ідуть проти інтересів не тільки сих останніх, але й своїх власних. Основа сієї ненависти лежить дуже глибоко. Суспільний антагонізм проявляється ся навіть там, де його не повинно бути: в читальні — і там бідні мусять стояти коло порога, а за столом засідають богачі. Так само і в громадській канцелярії, і церкві і всюди. Тож не дивувати ся, що наслідком ненависти своєї пролетар не є в силі піднести ся до зрозуміння добра загалу суспільства;

клясова ненависть заслїплює очи сих зарїбників в хвилях найважнїйших для загалу народа і велить їм копати самим собі могилу. Є се в письменствї цілком новий погляд на зраду народнїх інтересів, погляд вельми глибокий, що неначе виправдує безліч хлопських невдач.

Є врештї між новелями Стефаника одна „Злодій“, що в нїй автор відтворює те безмежне праяване мужика до свого достатку, до своєї власности. Бідний господар зловив злодія в своїй коморі, скликав сусідів і приготовлюєть ся до того, щоби закатувати його на смерть. Сю як раз хвилину приготовань до варварського вчинку змальовує автор у своїй новелї. Дикий се, вельми дикий рис, але зрозумїлий на тлі ось таких слів: „А ти Бога бояв си, якис лїз у комору? Та там увес мїй добуток, та якби ти був того забрав, та ти би мене на віки вічні скалїчив. А чомуж ти не лїзеш до богача, але до бідного?“

Стїльки можна сказати про мотиви нарисів і новель Стефаника. Якими ж красками вони розмальовані? Вони темні, суворі, але в їх тїни відчуваєть ся повагу, що їй викликають сумерками сповиті склени святинї. Той сум, що ним навїяні всі нариси й новелї Стефаника, є се глибокий смуток українського хлїбороба, прикованого до рїлї від віків, привязаного до неї, хлїбороба, що відчуває, як та земля усуваєть ся йому з під нїг (Сина книжечка). Смуток хлїбороба-господаря, який сходить до ролї пролетаря-халушника, не має собі пари! Або той смуток хлопської сїмї, що виправляє свого сина до війська, а небаром оплакує його скін... Або нарештї той смуток батька, що топить свої діти, бо вже не в силї дивити ся на них, як за житя перемїнюють ся в трупи з голоду й недостачі якої небудь опіки, або хочби той смуток хлопської сїмї, що емігрує до далеких заморських країв!... Чи проявляєть ся він де з такою досадою, як саме тут у сього на око байдужного хлопа?

Стефаник, великий артист у доборі красок. Скїлька сильних красок із острими рисама, скїлька глибоких контрастів — отсе його нарис. Нема в нього нічого, що лагодилоб острі форми, — нема зайвих пояснень

(приміток, оповідань, описів!) — нема довгого вступу, ще довшого мотивованя, запутаних конфліктів, нудних вяснень. Автор уводить нас на арену в хвилию, коли трагедія в душі його героїв є вже в повному розгоні, але твір свій переводить із такою силою, що від першої хвилі підчинюємося під вплив грізної трагедії, не остаємо нікими, холодними свідками, але беремо діяльну участь в акції — картини звалюють ся на нас одні за одними, не дають нам змоги отрясти ся з під свого впливу, удержують нас у відповідному настроєві від першої до останньої стрічки.

Нариси й новелі Стефаніка є се твори цілком нові в українському письменстві. Автор зриває з манерою повістярів, замість широких малюнків із життя люду схоплює психологічні нариси, що в них форма пристосовуєть ся до змісту. Як на зміст нариса складаєть ся одна-одинокка хвилинка, що в ній з'осереджують ся всі нитки, які ведуть героя до цієї напруженої ситуації, так і форма його писань визначаєть ся ядерністю. Поперед усього ляпідарний стиль. Основа нариса — се роздумуваня одної, або розмови (звичайно в піднесеному настроєві) двох, чи більше осіб. Після кількох буденних слів, що мають надати розмові ціху суцільности, переходить до самої річи, і раз степенуючи, раз обнижуючи силу розмови, не встромиць її коли ні одного зайвого слова.

Із стилем Стефаніка вяжеть ся тісно його мова. Він послугуєть ся у своїх творах покутським діалектом і вводить таким робом до української письменської мови цілу низку нових слів, зворотів, поетичних висказів, то що . . .

Коли зважити се, що діалект (гуцульський) ввів до літератури перший Федькович цілком несвідомо, бо твори, писані спершу діалектом, перероблює опісля на літературну мову, задержуючи тільки деякі діалектичні ціхи, — заслуга першого свідомого й нарочного користаня діалектом в письменських цілях остає по стороні Стефаніка. Його стиль і мова мали великий вплив на сучасних письменників. Ціла громада новелістів наслідуює ядерний, ляпідарний стиль Стефаніка і пише то сим, то тим діалектом. Але ледви кількох із них визволюєть ся з під його впливу і віднаходить свою індивідуальність.

Іван Семанюк.

Автором, що найбільше зближуєть ся до Стефаніка так з огляду на форму своїх творів, як також з огляду на їх зміст і мотиви, є Іван Семанюк, що пише під псевдонімом Марка Черемшини.

Тло оповідань Семанюка — Гуцульщина, та сама Гуцульщина, що з неї стільки свіжих, прегарних нарисів і новель змалював перший і найбільший її артист Юрій Федькович.

Коли я назвав сих двох авторів: Стефаніка й Федьковича побіч Семанюка, мушу призадумати ся над його відносинами до обох наведених письменників.

З Федьковичем спільне у Семанюка тло подій, Гуцульщина, гуцульський люд, гуцульський діалект, але основна річ: зміст творів, мотиви з життя Гуцулів, що ними користуєть ся Семанюк, далеко відбігають від мотивів Федьковича. Гуцули Федьковича — геройський народ, повен фантазії, поезії, народ, що жие свобідно, користуєть ся житем повною грудю. Відчуваєть ся в новелях Федьковича полет думки, буйну уяву, що вельми гармонізує із тими здвигненими повисше хмар верхами Чорногори. Федькович вишукує тільки світляні мотиви, малює своїх героїв на тлі природи уквітчаної пестрим цвітом, осяяної соняшнім блиском.

Інакше в Семанюка. Його безпосередній попередник є Стефанік, автор, що вже першою своєю збіркою новель мав великий вплив на ціле українське громадянство, не згадувати вже про більше вразливі творчі уми. Письменницький світогляд Стефаніка, що в ньому зарисовують ся виразно тихі й глибокі трагедії душі покутського мужика, захоочує й Семанюка такими очима поглянути на Гуцула. Але артизм і бро-

джений поетичний талант дають йому відповідну силу до опору супроти таланту Стефаніка і не дозволяють йому затратити власну оригінальність, — всеж таки говорити про Семанюка без узгляднення впливу на нього Стефаніка — годі.

Побіч повисше зазначених відносин обох письменників до себе, мають оба ще одну спільну ціху: Стефанік і Семанюк похожі на ті метеори — блиснули оба могутньо, величньо і — замовкли. Стефанік видав першу збірку своїх новель у 1898 р. а третю й останню в 1901 р. (четверта збірка є, як сказано, передрук двох перших), а Семанюк видав ледви одну книжочку в 1901 р. і від тоді мовчить. Розумієть ся, що твори їх із пізнійших літ славу їх піднесли би, а значіне поглибили би, всеж таки й один і другий молодечими своїми творами запевнили собі належне місце в літературі. Цікаве насуваєть ся на думку питанє: чому оба замовкли так рано? Можна стрінутися з не дуже то глибокою відповідю, що вказує на неприхильні обставини для українських письменників. Як мовлю — се вельми не важна причина. Шукати її треба в конструкції ума обох письменників, у мотивах їх творів, у їх творчости й житю. У ліризмі Стефаніка й відчуженно від ґрунту Семанюка. Застерігаю ся, що відповіді на се питання не даю і бодайби не треба було її давати! Десятилітню мовчанку обох письменників можна і треба вважати за набирає сил до нового, могутнійшого злету.

Семанюк видав у 1901 р. збірку новель п. з. „Карби“, називаючи їх так від першої новелі. Зачинаєть ся отся новеля поезією в прозі, що в ній автор дає свій погляд на гуцульське село. Раз прирівнює його до колиски у віночку уквітчаної чічками, то знесв до деревища у мокрій ямі межі німими могилами. Ану беріте та голубіте його, ану пестіте та обіймайте! Лиш варуйте серце, бо воно вам серце покервавить, глібоко покарбує.

І малює нам автор цілу низку нарисів, тих кровавих ран гуцульського села. Тут у нарисі „Дід“ нарисує постать старого Гуцула Чюрея, що після сварні з дітьми так від них відділив ся, що від сьогодні спить на дворі, а діти в хаті, а всьо се тому, що записав їм свій грунт (значить родинна драма, що доводить старого Чюрея до самоубійства), там (у новелі: „Раз мати родила“) нарисує постать вартівника Юсипка, що мусить терпіти знущанє жандарма над собою й над своєю жінкою, а в разі навіть пасивного опору дістаєть ся в кайдани (знов не менше трагічний конфлікт, на якого тлі автор виводить безмежно пасивну, терпеливу й повну запертя постать Гуцула-зарібника, далеку від геройських поривів своїх предків, хочби Гуцулів Федьковича.) А онтам (у нарисі „Грушка“) відтворює плачі й жалі старого ватага при труні жінки. Автор відвертає свій зір від тої, до переситу оспіваної, свободи життя вівчарів у полонинах, а показує нам жите ватага в іншому світлі. „Та-же-сте виділи, що лиш травиця показала си, таї я вже не дома, люцку маржинку в полонині сокочу, а покійнища пушками запридала, діти кутала! Я принесу в осени таї грейцїр д'хаті, а то як сїнна, не гаран оплатити си. Йди оброблюй жидовію цілу зиму, ніч ті відведе ніч приведе“. Так глибоко на родинне жите ватага може глядіти лише родовитий Гуцул, як у сьому разі Іван Семанюк.

Не менше гарно змалював автор в новелі „Злодія зловили“ долю хлопчини сироти, виставленого на посміховише усього села й погорду односільчан за те тільки, що не маючи кілька днів ніщо в губі, приссав ся до дійків корови. Але скільки чару поезії у сїй новелі. Який сумний панує тут настрої!

Ся повеля настроєм своїм неначе заспів до пре-гарного нарису „Зведенця“ — твору так артистичного, що не постидало ся б його перо найбільшого мистця. Отсе насильно обезчещена дівчина вертає з міста на село, де, добре знає про се!, где її сором і нечесть (будут за мнов у пальці свистати, будут спирати та

гійкати), самота (не бійте си ледіники, встиду вам не зробию, на данец си не важу), побої батька-неньки :

„А потому ненька за кіски буде тримати, а дьидик буде за ніжки внучьку брати тай ме мні бити, душі надслухати.

„А я буду просити-си.

„А потому піду собі глібокого плеса шукати.

„Тай буде по всему“.

Автор так щиро, з таким теплом, із такою сердечністю змалював сей нарис, що відчуваємо глибоке співчуте до сієї нещасної жертви людського звірства, о стільки глибше, о скільки ніжнійшим чаром поезії оповив поворот збезчещеної, пригнобленої дівчини на лоно прегарної гірської природи.

Лісом іде, трава горить, куда ступає. Дубина вальить ся, земля її стрісає. Сонце паде.

А на гилі зазуля кує.

„Ой не куй, зазулько, не куй, не мили си! Йик перейшла сми на панцкій хліб, то я вже не дівка, не смію ті надслухувати. Шо ті маю гулити, шо ті маю трудити“.

А трагізм сієї дівчини проявляєть ся о стільки досаднійше, що (як се бачимо в новелі „Більмо“) родичі таку службу уважають великим щастєм, не видючи того, що бачуть усї інші, що ся служба — загуба їх дитини! Але що ж діяти! Приневолює їх до сього матеріяльна нужда. Автор вельми вразливий на економічні недостатки і призадумуєть ся над ними, як над чинником вельми замітним у гуцульському житю, в новелях : „Більмо“, „Святий Николай у гарті“, (екзекутор, що не може забрати ніщо в гуцульській хаті за податок, бере до „гарту“, на склад фантів старий образ Св. Николая у гарних різьблених рамах — у вечері діти не мають до кого молити ся), вчасти в новелі „Чічка“.

Ся остання новеля знов сумна картина гуцульської долі. Гуцула годі собі уявити без коня. Яке значіне має сей кінь для нього — годі нам просто зрозуміти, — а в додатку кінь „Чічка“ для коновкаря, кінь, що на

ньому він ціле своє жите доставляв коновки до міста. Ся „Чічка“, сей кінь гине йому по дорозі.

Автор відтворює з сердечним теплом жалі Гуцула над „Чічкою“, його розлуку підчас повороту, його ледви не сирітство. І потік і ліс і трава, все питаєть ся його: Де Чічка? Нарешті кількома ледви, але дуже сильними рисами віддає розпуку усїєї рідні при вістці, що Чічка не живе!

У Федьковича мали ми теж сполуку Гуцула з конем (чиж можна уявити собі автора, що писав би на тлі гуцульського житя, який не віддав би сього характеристичного рису?), але у Федьковича кінь парадний! Гуцул на кони — лицарь! Кінь у Гуцула — предмет подиву, одушевлення!

У Семанюка инакше! Нема лицарів, нема орлів полонинських. Є Гуцул прибитий недолею, з головою похиленою до землі — є й кінь, його товариш недолі, не менше похнюплений до землі, — він двигає ціле жите коновки на хребті!

Цікава у Семанюка сполука людини із товариною, те спільне їх пожите, та залежність одного від одного. Коли Гуцул оплакує смерть коня, то не жалко йому матеріяльної втрати. Він оплакує смерть товариша своєї долі й недолі, оплакує смерть свойго повірника. І не тільки він і його рідня. Оплакують смерть Чічки гори, крізь які переходили, потоки, у яких воду пили, оплакують ліси і трави. Ціла природа гірська-гуцульська співчує із Гуцулом по втраті Чічки. Чічка видвигаєть ся до значіня символу Гуцульщини. А з нею і її господар, чесний Гуцул, що то своїм конем нікому межі не випас, віхтя псенки не взяв, що то, йдучи із Чічкою, розмовляє з нею, як із приятелем, гладить і питаєть ся, чи не змучила ся, потішає її, перестерігає, аби не збила собі ноги до каменя на дорозі.

Гуцул і кінь, кінь і Гуцул — два нерозлучні товариші! Серце сієї гірської Гуцульщини.

Можна би ще обговорювати інші новелі: так наприклад „Хіба даруймо воду“, так „Лік“, так нарешті „Основини“ і „На боже“ — новелі, що в них заяснів обсерваційний талант Семанюка, як автора писань повних житевої правди, сцен із реальним зображенням життя Гуцулів. Призадумаю ся радше над сим, як то з легкою іронією трактує Семанюк темноту свого люду. Школа, лікар, залізниця, державний устрій, — все те новини, що на них Гуцул глядить або з погордою, або зі страхом, вважаючи їх або непотрібною новиною, або ділом „нечистої сили“.

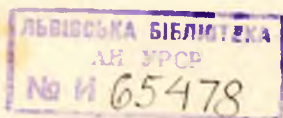
У сих новелях автор змальовує світогляд Гуцулів, світогляд примітивний, що витворив ся, як вплив зачинення посеред гір, відбитя від світа й культури, розкинення на селі далеко одних від одних — на високих верхах. Проживаючи далеко від культурних осередків, зачинені самі в собі, зживають ся сі люди з природою, її дива і чуда пояснюють собі в таємний спосіб, почитають божества природи, що з них наймогутнійше „щызник“, нечиста сила, далеко не чорт євангельський, радше збиточник, що любить ся тим, коли може робити людям менші чи більші збитки. Найвиразнійше проявляєть ся культ сього демона в новелі „Основини“, в якій автор малює хвилю замовлюваня „Нетрудного“ при будові нової хати.

Світогляд Гуцулів з'ображений у новелях Семанюка вельми всесторонно. Проявляєть ся він у цілій основі в новелі „Карби“ — одержуючи там вид таємних „Карбів“, що вривають ся в людську душу при кождім вчинку. Отсі Карби — сей батьківський світогляд вкарбовуєть ся так глибоко в душу Гуцула, що не покине його й тоді, коли той Гуцул відібеть ся від свого осередка. (Викроювали у Петриковім серці карби, котрі ніколи не загоять ся і не заростуть панським салом!)

Сей гуцульський світогляд, та лучність із цілим сим рідним світом, не покине й автора ніколи. Цілою

свою літературною творчістю він стверджує се, що полишив ся й остане завсіди усією душею Гуцулом, вірним сином своїх батьків.

Під артистичним зглядом твори Семанюка стоять на рівні із нарисами й повелями Стефаника. Головна різниця між ними лежить у сьому, що коли Стефаник послугуєть ся трагізмом, як головним середником артистичним, Семанюк дошукуєть ся краси поезії в найзвичайнійших, цілком буденних хвилях людського життя. Суворе, нахмарене лице Стефаника відбиває вельми від письменського виразу лица Семанюка — деколи суворого, а звичайно настроєного на ноту сердечного співчуття для осередка, з якого автор вийшов.



Лесь Мартович.

Багато причин зложило ся на те, що імена двох українських письменників Стефаніка і Мартовича сплели ся разом. Оба ровесники, шкільні товариші, з тої самої околиці, разом виступають на літературній ниві, теми до своїх новель беруть із того самого Покутя — нарешті вражінє схожости викликала одна з перших новель Мартовича: „Мужицька смерть“, що в ній є багато прикмет на око спільних із Стефаніком, але коли приглянути ся ближше, видно велику ріжницю між ними. Навіть ся одна одинока в своїому роді новеля: „Мужицька смерть“ має всі прикмети питомі творчости Мартовича, а трагічний настрій — се тільки принагідний акорд позичений у Стефаніка.

Бо питома творчости Мартовича ціха — се гумор. Який далекий сей гумор від трагізму Стефаніка, коли проявить ся чи то як насміх із людських хиб, чи то як політична сатира, чи то як сміх крізь сльози, щирий сміх із хиб власного народа, щоби через той сміх викликати співчутє, то знов скріпити почутє народньої гордості.

Новелі Мартовича зібрані в трех збірках („Нечитальник“, „Хитрий Панько“ і „Стрибожий дарунок“), то незрівнане жерело до пізнання психольогії українського селянина.

В новелі „На торзі“ підчеркує автор, із яких то дрібничок складаєть ся жите нашого хлібороба. Три нові, що їх жінка сховала на закупно лакіток для дітей, стають причиною того, що Проць сходить за цвиками ціле місто, вилає всіх купців, вилас рідну жінку і доводить її нарешті до сумного висновку, що через діти

нема в неї щасливого життя із чоловіком. Який смішний видаєть ся нам не раз мужик, що торгуєть ся за сотик пів динни! Але коли перечитаємо повелю Мартовича, коли побачимо, скільки то значить у його життю сих три нові, які то комплікації веде за собою така дрібничка — тоді зрозуміємо те завзятя, кращої справи вартне, що з ним той мужик буде побивати ся про ту дрібничку. Отся новеля є також вірною характеристикою того, як високо цінить селянин свій живий інвентар. Таке напр. порося потребує більшої вигоди, як чоловік. Бо чоловік най буде худий, як хорт, аби тільки працював, а товарина як марна, то вже ні до чого. А в додатку ще порося!

У сій новелі підхопив автор кілька інтересних рисів із життя купців-жидів, що спокійно знесуть і найбільшу обиду, аби тільки вторгувати хоч що то.

Два нариси „За топливо“ і „За межу“ належать до циклу новель і нарисів, що в них схарактеризовано слабе зрозуміне мужика основ карного і цивільного закона, (згадаю тільки „Свідомий переступник“ — Чехова і „Ні разу не вдарив“ — Андрія Чайківського). Коли в нарисі „За топливо“ автор подає нам оригінальний погляд селянина на крадіж, — у нарисі „За межу“ відтворює питома селянинови означенє сути побитя, обиди чести, свідочтва перед судом, перебігу розправи і т. и. Клясичний є той свідок жалобниці, що на запит судді, чи бачив, як побив її обжалований, зачинає оповідати історії з перед кількадесяти років, мучить суддю своїм недоладним оповіданєм, нарешті заявляє добряче, що він не бачив нічого, а свідчить тільки тому, що жалобниця прийшла до нього і просила його про те, аби свідчив їй перед судом.

До двох останніх вельми зближені є дві інші новелі: „Зле діло“ і „Ось поси мос“. Пригода описана в новелі „Зле діло“ моглаби в подив ввести неодного правника, а тимчасом вона цілком ясна з точки мужицького світогляду. Закон може бути цілком по стороні Петра, бо він купив земельку у Семена, власителя

тої землі; але хлопське право мовить, що він купив землю не поправді, бо потай від жінки, із поміж дітний. Тож коли в суді адвокат Петра доказує слушність виводів свого клієнта, Петро старається доконче переконати Семениху, що не купував землі потай, а коли ніщо не помагає, зрікається і права до землі і навіть подвійного задатку. Автор станув у сій новелі по стороні хлопського права, протиставляючи його глибоку психологію, умотивовану силно житевою правдою — шабльонові (у сьому випадкові) постанови цивільного закона. На основі шабльону цивільного закона правда по стороні Петра, бо він купив землю у Семена і нема йому ніякого діла ні до жінки, ні до дітний. Але хлопське право говорить, що земля не була продажня, що земля та мала піти до поділу між четверо дітний, що Семен продав землю на хрестинах у Петра, потай від жінки, що Петро поїв Семена, а Семен бив жінку, що... що... і т. и., і Петро після довгої надуми, після вагань, щоби не виставити себе на сором у селі — осмішується перед судом і — зрікається своїх прав (на основі цивільного закона) до землі і до подвійного задатку. Автор трактує в сій новелі Петра як предмет насміху правників, але насміх той над ним викликає у читача сердечну сльозу розрадування по причині людяного вчинку Петра.

Подібний мотив маємо і в новелі „Ось носи моє“. Загальна людська хиба: підзорливість доводить селянина Семена до процесу з сусідом Юрком, якого підозріває про переконане межі. Комісії, адвокати, судді — все те пересувається через жите Семена, полишаючи в його душі почуте кривди, бо коли програє процес, він є певен, що Юрко підплатив суддів. Ціла ся справа з процесом відбивається відповідно на пожитю Семена з жінкою. Розтрачуючи гроші на процес, хоче мати оправдане перед собою і радить ся жінки у сій справі, та викликає сим великий її подив. А коли програє процес, минає хату, аби не прийшло до сварні із жінкою. Минути її тяжко, але Семен хотів би відложити її як найдалі. Нарешті автор веде його на віче і там малює сцену сновіди грішника Семена із своєї підзорливости, завзяття і т. и, гріхів проти хлопської

солідарності. Як небудь у закінчено проявляє ся Толстойський мотив, всеж таки типи Семена і Юрка і приготування їх обох до процесу є подумані вельми оригінально, а в переведенні сих сцен автор підкреслює цілу скалю смішних сторін людської вдачі.

Поминаючи кілька інших повелів, як „Ян“, „Лу-мера“, „Гарбата“ і „Грішниця“, (остання вельми визначна для психології любови мужика й сполуки її із економічними інтересами тогож мужика), перейду до повелі „Стрибожий дарунок“.

Отся новеля є неначе синтезою усїєї гумористично-сатиричної творчости Мартовича. У гірське село приходять божок „Стрибог“ і оповіщує людям, що можуть виявити йому свої бажання, а він здійснить їх.

І якіж то ті їх бажання? Сей просить бога, аби в його сусїда поздохали воли, та, щоби її сусїда занїміла й осліпла, гробар просить, аби більше людей мерло і то в літі, щоби йому легко було яму копати, малий Івась просить про величезну булаву і про дозвіл вбивати нею мухи на чийому схоче носі. (Тут пригадуєть ся хлопчисько з оповідання „Відміна“, що то побитий своїм господарем, просить потому своїого брата, аби його добре збив і поробив йому синці, бо йому тих синців треба, аби подати їх у суді на рахунок господаря і внакувати його до тюрми!) Інший мужик дарує богам свою половину хати, але під умовою, щоби її перуном спалили, бо таким способом згорілаб також братова половина хати. Нарешті ціла громада вдоволяєть ся горівкою — а спір іде про се, чи жадати 3 чи 6 відер?

У сїй повелі висмагав автор із з'їдливою іронїєю найнижші інстинкти нашого мужика, як злість, зависть, ненависть, запеклість, які до тої міри опанували хлопську душу, що вона здаєть ся, у стремліннях своїх не є в силі поставити собі ніяких ідеалів, бо все і всюди побідять огсі огидні хиби. Автор перенїс, що правда, своє оповідання у найтемніший кут української землі, але хиби, що їх п'ятує, є се не тільки загально укра-

їнські — се загально людські хиби, а сатира на них стаєть ся загально-людською сатирою.

Типовий український є тут стиль, бесіди, рухи, недоговорення, хитрі, здобуті в твердій школі життя, способи підплачування потай від інших і т. и. питомі ціхи українського мужика.

Обговорені повніше новелі і нариси складають ся на головний і найбільше характеристичний для автора цикль творів. Є се сатири (бо навіть гуморески виходять у нього як сатири) на загально людські хиби й недомаганя, а оригінальний у них є питомий Мартовичеви спосіб змальованя сих хиб у українського мужика. Мартович займаєть ся предметом своєї сатири із великою щирістю і любовю. Осмішуючи сього або того мужика, автор послугуєть ся як найбільше досадними словами, описами, аби викликати тим сильнійше вражіне — уміє притім задержати все відповідну повагу.

Коли читаємо його сатиру, підчинюємо ся поперед усього під вплив його гумору і вибухасмо нераз сердечним сміхом. Сей сміх витисне нам сльозу на очи, сльозу викликану шаленим сміхом, але сльоза ся, з хвилиною, коли появить ся, перемініюєть ся в сльозу співчутя, нераз у сльозу щирого жалю. О скільки сильнійший комізм осіб Мартовича, о стільки сердечнійше для них співчутя, о стільки глибша любов.

Але не можна вже сказати сього про сатири Мартовича із життя бюрократів. Коли перечитаємо напр. такі сатири, як „Булка“ і „Пращальний вечір“, відчуваємо, що автор, який у сатирах із мужицького життя проявив багато любови супроти своїх героїв, у сатирах із життя бюрократів глумить ся із сих останніх. А право до насміху із глупоти, плоских хиб характеру дає йому на око висший ступінь інтелігенції, сильнійша

позиція матеріальна, з якою на жаль іде в парі міщанство, жадоба власної користі, страх перед утратою аванзу і т. п. хиби.

Другий рід сатири Мартовича — се сатира на політичному підкладі. В одних (зближених тоном до сатир із життя бюрократів), автор насміхаєть ся над безхарактерністю українського мужика, його темнотою, невразливістю й опором супроти вістунів поступу (в сатирах „Не-читальник“, „Квіт на п'ятку“, „Іван Рило“), у других співчує стремлінням тогож мужика до визволу з політичної неволі — змальовуючи комічні неразспособи, якими він мусить добивати ся свого права.

Сюди належать „Хитрий Панько“ і „Війт“. В обох новелях вибиваєть ся на перший плян хитрість українського мужика, що нею відзначаєть ся він у найповажніших хвилях свого житя. З одної сторони почуте обовязку каже йому ділати чесно, по думці хлопських інтересів, з другої житева практика переконала його, що, ділаючи отверто, по думці своїх переконань, виставить ся на переслідуваня; супроти того напружує всі свої думки в сьому напрямі, якби то виповнити свій обовязок чесно, але без виставленя себе на переслідуваня.

Витворюєть ся проте в нашому політичному житті тип „Хитрого Панька“, що хотів би получить виконане обовязку із як найменшим виставлюванем себе на небезпеку. Хитрість получена із повним заником героїства, отсе на погляд Мартовича найвизначнійший рис політичного житя галицько-українського хлопа і над сією ціхою його вдачі автор насміхаєть ся. Всеж таки — не осуджує її! Хто так сердечно змалював хитрий і підступний вибір війта, якому не вадилиби накладані на нього адміністраційні кари, як се зробив Мартович, — сей є рішучо далекий від безплощадного поборюваня політичного типу „Хитрого Панька“.

Остаєть ся нарешті повеля: „Мужицька смерть“. На сей найбільшій і найповажнійшій твір Мартовича складають ся прикмети, що й на передше обговорені нариси й новелі. Автор і в сій новелі — сатирик; тільки його гумор і сатира мають тут троха инакше значінь.

Зміст новелі такий: Гриць позичив у жида Корона 100 злр. перед 10 роками; пізваний обіцяв у суді заплатити 200 злр. у ратах, протягом трех років. Рат не платить, тож Корон заітабулював ся на його землі, а тепер хоче її продати на ліцитації. Жінка минаєть ся з рознуки, а Гриць так зажурив ся, що грижа повалила його на смертне ложе. Більшу часть новелі обіймає недуга і приготованє до смерти Гриця. Нарешті смерть і похорони.

Як видно із змісту — настрої новелі трагічний. Задовжений мужик умирає під сим вражінєм, що його землю продадуть на ліцитації, а діти підуть на службу. Автор покористав ся сим моментом, аби змалювати яркими красками той страх його перед смертю, а більше ще страх перед тим, аби жінка й діти не зміркували того, що він умирає. Хотів би вмирати як господар, хотів би прощати ся на віки із сусідами, хотів би при людях поділити земельку поміж дітей — а тут давньої його землі вже нема, а й та, що остала, піде небаром на бубон. Гриць відчуває все те і тому хотів би умерти потай, аби не чути плачів і жалів жінки, аби не довести до останньої розмови із ріднею і не чути її докорів.

Сей отсе трагічний елемент у новелі, автор уміє скріпити і то користуючи ся правом контрасту. Виводить цілий ряд комічних сцен, що з них одні тужливим сумом оповиті, одні насичені їдкою іронією — а всі вкупі викликають усміх — жалю чи співчутя — в сій тільки ціли, аби скріпити трагічний настрої новелі. Таким способом можемо відріжнити в новелі: „Мужицька смерть“ два елементи: комічно-сатиричне тло, що складаєть ся із коротких нарисів, у яких автор насміхаєть ся над усім, що тільки стоїть у звязи із його темою, не падаєть при тім навіть Гриця і його рідні, а на сьому тлі виблинюєть ся від першої хвилі трагічний

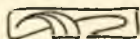
настрій — що визначаєть ся вельми остро на своїому тлі, степенуєть ся крок за кроком, аж до хвилі, коли запановуєт всесильно над тлом і вибиваєть ся на перший плян. Дієть ся се в хвилі, коли грижа звалила Гриця з ніг і коли в повітрі відчуваєть ся подув смерти і боротьбу Гриця із сим опиром,

Наслідком сполуки сих двох противних елементів, для повнійшого визначеня трагічного на тлі комічного, наслідком артистичного їх згармонізованя, новеля „Мужицька смерть“ стає найбільше викінченим твором Мартовича. Можна її навіть зачислити до найсильніших творів українського сучасного письменства.

Але про артистичну форму творів Мартовича у загалі треба сказати, що недостаєт їм багато. Є се твори писані, що так скажу, на колії. Хто знайомий ближе із Мартовичем, знає, що се один із краших оповідачів, він має вроджений дар оповіданя, а гумористично-сатиричні його імпровізації можна зачислити до першорядних продукцій на сьому полі. Але з другої сторони треба з жалем запримітити, що дотеперішня його письменська творчість є також (з виїмком новелі „Мужицька смерть“) такою імпровізацією. Твори Мартовича ждуть на ту хвилю, коли то автор стане своє завданє письменника, трактувати поважно і багатий матеріял різбити рукою артиста.

Про літературний доробок Мартовича треба, на жаль, сказати те саме, що й про доробок Стефаника й Семанюка. Вельми, незвичайно вельми скупий. Але характер його творчости є того рода, що не позволив би йому при добрій волі вичерпати ся ніколи. Як безмежні, незглубимі є хиби й недостачі людства, так невичерпана може бути творчість артиста, що уміє заобсервувати бистро сі хиби і відтворити їх із повним викінченєм.

Тож уважаючи мовчанку Мартовича за хвилеве змученє, треба сподівати ся ще чимало творів із під його пера.



З М І С Т.

Антін Крушельницький :	Стор.
Про Василя Стефаника	III.
Про Івана Семанюка	XI.
Про Леся Мартовича	XVIII.

Василь Стефаник :	
Виводили з села	1
Стратив ся	3
Новина	5
Камінний хрест	8
Дорога	18
Моє слово	21

Іван Семанюк :	
Карби	24
Святий Николай у гарті	32
Хіба даруймо воду	37
Злодія зловили	43
Чічка	48

Леся Мартович :	
Відміна	55
На торзї	59
За межу	66
Зле діло	69
Примітки	77





Виводили з села.

Над заходом червона хмара закаменіла. Довкола неї заря обкинула свої біляві пасма і подобала та хмара на закервавлену голову якогось святого. Ізза тої голови промикали ся лучі сонця.

5 На подвірю стояла гурма людей. Від заходу било на них світло, як від червоного каменя — тверде і стале. З хорім іще сипало ся багато народу. Як від умерлого — такі смутні виходили.

10 За людьми вийшов молоденький парубок із обстриженою головою. Всі на него дивили ся. Здавало ся їм, що та голова, що тепер буяла у кервавім світлі, та має впасти з пліч — десь далеко на цісарську дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем впаде на дорогу та буде валяти ся. Мама стояла на порозі.

15 „Ти вже йдеш, синку?“

„Йду, мамо“.

„А ти-ж на кого нас покидаєш?“

Жінки заплакали, сестри руки заломали, а мама била головою до одвірка.

20 Підійшов до сина тато.

„Сідаймо, синку, на фіру, бо колію спізнамо“.

25 „Ще цу ніч переначуй у мене, синку. Я тебе так гірко пістувала, дула-м на тьби, як на рану... Я тебе разом з сонцем вірідю і плакати не буду. Переначуй, переначуй, дитинко!“

Взяла сина за рукави тай повела до хати.

Мир подав ся д воротям. Незабавки вийшла мама з сином. Твар мала бліду, як крейда.

30 „Синку, — питав ся тато — а мині хто, небоже, кукурудзки вісапає?“

Хлопи заревіли. Тато впав головою на віз і трясся, як лист.

„Гай, ходім“.

Мама не пускала.

5 „Николайку, та не йди бо! Та заки ти обернеш си, то пороги в хаті поскривлююг си, то вугли погниют. Мене не застанеш уже і відай сам не прийдеш“.

Имила сина за ноги.

„Воліла бих тьи на лаву лагодити!“

10 Пішли. Хто стояв коло воріт, то йшов рекрута відводити.

Переходили ліс. Листє устелило дорогу. Позагнило ся у мідяні човенця, аби з водою осінною поплисти у ту дорогу за рекрутом. Ліс переймав голос мамин, ніс його у поле, клав на межі, аби знало, що як весна утворить ся, то Николай на нім уже не буде орати.

За лісом стали в поли. Рекрут взяв ся прощати з селом :

20 „Бувайте здорові і свої і чужі. Як чим докорив ем, то забудьте, але благословіт у дилеку дорогу“.

Всі поскидали капелюхи.

„Повертай си здоровий назад та не забавльий си“.

25 Син з татом сіли на фіру. Мама ймила ся руками за колесо.

„Синку, озми мене з собов. А ні, то буду полем бічи направці тай тебе здогоню“.

„Люди добрі, озміт ко жінку, бо руки собі поломит“.

30 Люди силоміць відтягли від воза і держали. Фіра рушила.

„Йди здоров, Николаю!“ — кричала громада.

Тої ночі сиділа на подвірю стара мама та захриплим голосом заводила :

35 „Відки тебе візирати, де тебе шукати?!“

Доньки, як зозулі, до неї говорили.

Над ними розстелило ся осінне склепінє небесне. Звізди мерехтіли, як золоті чічки на гладкім, залізінім тоці.



Стратив ся.

Колія летіла у світи. У кутику на лавці сидів мужик та плакав. Аби його ніхто не бачив, що плаче, то ховав голову у писану тайстру. Сльози падали, як дощ. Як раптовий падали, що нараз пустить ся, тай

5 незабавки уймає ся.

Твердий такт залізниці гатив у мужицьку душу, як молотом.

„Та ще снів ми си недавно. Дес я беру воду з керниці, а він дес на самім споді у такі подерті ко-
10 жушині, шо Господи! Тут, тут утопит си. Николайку, синку, — дес я єму кажу — а ти-ж тут шо дієш? А він мині вповідає :

„Ой, дьидю, не годен я у воську вібути“.

15 „Кажу я єму: терпи та навуки бери си та чисто коло себе ходи. Тай аді, бже навчив си...“

Одна велика сльоза покотила ся долів лицем тай впала на тайстру.

„Іду до него та знаю, шо вже го не застану. Але
20 ци буде до кого вернути си? Бігла за мнов полем, кєрвавими сльозами просила, аби її взьити. Ноги її по- синїли від снігу, верещила, як несповна розуму. Але-м нагнав коні тай прімкнув. Може де там серед поля вже домерзає... Було стару взьити. А нам же тепер чого траба? Най гроші йдут, най худоба з голоду ги-
25 не! Таким трупам, як ми, та нащо нам? Торби най пошиє та підемо просючи межи люди у то місто, шо Николаєва могила у нїм буде“.

Притулив лице до шиьки тай сльози по вікні спливали.

30 „Ой, стара, тото-м діждали си на сивий волос вінка! Тото, небого, дес бєш головов у стїни, тото до Бога ридаєш!“

Старій схлипав, як мала дитина. Плач і колія під-
кидали сивою головою, як гарбузом. Сльози плили, як
35 вода з норн. Мужикови причув ся голос його старої, як вона біжить боса та просить, аби її взяв з собою.

Але він конї батогом та батогом. Лиш зойк чути по полю, але далеко.

„Набезпешно вже ї не застану. Коби ще мене спрьитали разом з Николов у могилу. Най би-м гнили разом, як вкупі не можемо жити. Най би над нами і пес не гавкнув на чужі сторонї, але най бих укупі були! Де-ж він сам буде в чужі чужиници!“

Колїя бігла світами.

„А шкода, шо-с був уріс, як дуб. Бувало, шо озме в руки, тай горит му у тих руках. Було одну втьити ще малому...“

Колїя добігала до великого міста.

Виходив із людьми. На улици лишив ся сам. Мури, мури, а межі мурами дороги, а дорогами тисячі світил в один шнур понасилювані. Світло у пїтьмі потапало, дрожало. Ось, ось, впаде, і чорне пекло зробить ся.

Але світила пускали корінс у пїтьму і не падали.

„Ой, Николайку, кобих тьи хоть умерлого видїв. Уже і минї, синку, тут буде амінї!“

Сїв під мур. Тайстру поклав на колїна. Сльози вже на неї не падали. Мури подавали ся один д одному, світила сходили ся всі до купи і грали барвою, як дуга. Замкнули мужика, аби єго добре оглянути, бо він з дуже далеких країв сюда завандрував. Став дощ накрапати. Ще гірше скулив ся, тай взяв ся молити.

„Матїнко Христова, усім добрим людем стаєш на поратунок. Николаю світїй...“ тай бив ся в груди.

Полїціян надїйшов тай справив до касарні.

„Панї вояк, а то тутечка умер Николай Чорний?“
 „Він повісив си у вільхах за містом. Тепер лежить у трупарни. Ідїт цев вулицев у долину, а там хтос вам покаже“.

Вояк пішов дальше вартувати. Мужик лежав на улици тай стогнав. Як пролежав ся, то пішов улицею у долину. Ноги делькотїли, як підвіяні і шпотали ся.

„Синку, синку, тай ти стратив си!... Скажи минї, синку, шо тебе у грїб загнало? Нашо ти душу стратив?! Ой, привезу я розрабочку мамї від тебе. Марне пропадем“.

У трупарни на великій білій плитї лежав Николай. Гарне волося пливало у крові. Вершок голови відпав,

як лупина. На животі був хрест, бо навхрест пороли та посшивали.

Тато припав на коліна у ногах Николая та молив ся. Цілував ноги сина, бив головою у плиту.

5 „Ой, дитинко, ми тобі з мамов весіле лагодили та музики наймали, а ти собі гет від нас пішов...“

Потім підніс трупа, обіймив за шию тай питав ся, як коли би радив ся.

10 „Скажи-ж міні, кілько служеб наймати, кілько на бідні роздати, аби тобі Бог гріха не писав?...“

Сльози падали на трупа та на білу студену плиту. Плачучи убирав сина на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояс вишиваний та в капелюх із павами його убрав. Писану тайстру поклав під голови, в голо-
15 вах поклав свічку, аби горіла за страчену душу.

Такий годен та гарний парубок у павах! Лежав на студеній, мармуровій плиті та гейби усміхав ся до свого тата.



Н о в и н а.

20 У селі стала ся новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросила ся. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда і нестатки. Мучив ся Гриць цілі два
25 роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він жиє, що дїє, хіба найблизші сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом із дівчатами на печи.

30 А тепер усе село про нього заговорило. То прийшов він вечером до дому тай застав дівчата на печи.

„Дьидю, ми хочемо їсти“ — сказала старша Гандзуня.

„То їжте мене, а шо-ж я дам вам їсти? Адї, є хлїб, тай начиньийте си!“

Тай дав їм кусень хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходили ся.

„Начинила вас тай лишила на мою голову, бодай ї земля вікінула! А чума дес ходит, бодай голову зломилла, а до вас не поверне. Цеї хати і чума збояла би си!“

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що днини і що години, і вони привикли. Їли хліб на печи і дивити ся на них було страшно і жаль. Бог знас, як ті дрібонькі кісточки держали ся в купі? Лишень четверо чорних очий, що були живі і що мали вагу. Здавало ся, що ті очи важили би так, як олово, а решта тіла, якби не очи, то полетіла би з вітром, як піре. Тай тепер, як вони їли сухий хліб, то здавало ся, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них із лави і погадав: „мерці“ і напудив ся так, що аж його піт обсипав. Чогось йому так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молив ся, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: „мерці!“

Через кілька день Гриць бояв ся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журив ся. Почорнів, і очи запали в середину так, що майже не дивили ся на світ, лиш на той камінь, що давив груди.

Одного вечера прийшов Гриць до хати, зварив дітем бараболі, посолів тай кинув на піч, аби їли. Як попоїли, то він сказав:

„Злізайте з печи, та підемо дес у гості“.

Дівчата злізли з печи. Гриць натягнув на них драпочки, взяв меншу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку тай вийшов із ними. Йшов довго лугами, та став на горі. У місячнім світлі розстелила ся на долині ріка, як велика струя живого срібла. Гриць здрігнув ся, бо блискуча ріка заморозила його, а той камінь на грудях став іще тяжший. Задихав ся і ледви міг нести маленьку Доцьку.

Спускали ся в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходив ся, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце і в голову. Над самою рікою не міг поволи йти, але побіг і лишив

Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду.

Йому стало легше і він заговорив скоро.

5 „Скажу панам, шо не було ніякої ради; анї їсти шо, анї в хатї затопити, анї віпрати, анї голову змити, анї ніц! Я си кари приймаю, бо-м завинив, тай на шибиницу!“

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро.

10 „Дьидику, не топїт мене, не топїт, не топїт!“

„Та як си просиш, то не буду, але тобі би лїпше, а минї однако пацити, ци за одну, ци за двї. Будеш бїдити змалку, а потїм підеш у мамки Жидам тай знов меш бїдити. Як собі хочеш“.

15 „Не топїт мене, не топїт!...“

20 „Нї, нї, не буду, але Доци вже лїпше буде, як то-бі. То вертай си до села, а я їду мелдувати си. Адї, оцєв стежечков їди, гет, гет аж у гору, а там прийдеши до першої хати тай увїди тай кажи, шо так і так, дьидя хотїли мене утопити, але я си віпросила тай прийшла, аби-сте мене переночували. А завтра, кажи, може би ви мене де наймили до дитини бавити. Гай, їди, бо то нічь“.

І Гандзуня пішла.

25 „Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пєс надибас, тай роздере, а з бучком май безпешнїйше“.

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

30 Гриць закочував штани, аби перейти ріку, бо туда була дорога до міста. Вступив уже у воду по кїстки тай задеревїв.

Мнеоца і сина і світого духа амінь. Очинаш їжи сс на-небесї і на землі...“

Вернув ся і пішов до моста.



Камінний хрест.

I.

Від коли Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, від тоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлюю і нашильник, а на себе Іван накладав малу, мотузяну шлюю. Нашильника не потребував, бо лівою рукою справ може ліпше, як нашильником.

То як тягнули снопи з поля, або гній у поле, то однак і на коні і на Івані жили виступали, однак їм обом під гору посторонки моцували ся, як струнви і однак з гори волочили ся по землі. До гори ліз кінь, як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі. З гори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь велику провину, а ліва рука Івана обвивала ся сітею синіх жил, як ланцюхом із синьої стали.

Нераз ранком, іще перед сходом сонця, їхав Іван у поле пільною доріжкою. Шлії не мав на собі, лишень ішов із правого боку і тримав дишель, як би під пахою. І кінь і Іван держали ся кренко, бо оба відпочали через ніч. То як їм лучало ся сходити з горба, то бігли. Бігли в долину і лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних пят Іванових. Придорожнє зілля і бадилля гойдало ся, вихолітувало ся на всі боки за возом і скидало росу на ті сліди. Але часом серед найбільшого розгону, на самій середині гори Іван починав налягати на ногу і спирав коня. Сідав коло дороги, брав ногу в руки і слинив, аби найти те місце, де бодяк забив ся.

— Та цу ногу сапов шкребчи, не ти її слинов промивай, — говорив Іван із пересердя.

— Діду Іване, а батюгов того борозного, найбіжит, коли овес поїдає... Се хтось так брав на сміх Івана, що видів його патороч зі свого поля. Але Іван здавна привик до таких сміхованців і спокійно тягнув

бодяк дальше. Як не міг бодяка витягнути, то кулаком його вгонив далі в ногу і встаючи казав:

— Не бі си, вігниєш тай сам віпадеш, а я не маю чысу з тобов панькати си...

5 А ще Івана кликали в селі Переломаним. Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, якби два залізні краки стягали тулуб до ніг. То його вітер підвіяв.

10 Як прийшов із войська до дому, то не застав ні тата, ані мами, лишень хатчину завалену. А всего ма-етку лишив йому тато букату горба що найвисшого і що найгіршого над усе сільське поле. На тім горбі копали жінки пісок і зівав він ярами та печерами під небеса, як страшний велитень. Ніхто не орав його і не сіяв і межі ніякої на нім не було. Лиш один Іван узяв
15 ся свою пайку копати і сіяти. Оба з конем довозили гною під горб, а сам уже Іван носив його мішком на верх. Часом на долішні ниви спадав із горба його го-лосний крик:

20 — Е-ех, мой, як тобов грышну, тайі по нитці рз-летиш си, який жес тьижкий!

Але відай ніколи не гримнув, бо шкодував міха і поволи його спускав із плечий на землю. А раз ве-чером оповідав жінці і дітям таку пригоду.

25 — Сонце пражить, але не пражит, аж вогнем сипле, а я колінкую з гноєм на верх, аж шкіра з ко-лін обскакує. Піт ізза кожного волоска просік, тайі так ми солоно в роті, аж гірко. Ледви я добив си на гору. А на горі такий вітрец дунув на мене, але такий ле-гонький, шо аж! А підіт же, як мене за мінуту в попе-
30 рещі зачыло ножами шпикати — гадав-сми, шо мину си!

Від сеї пригоди Іван ходив усе зібганий у поясі, а люди прізвали його Переломаний.

Але хоч той горб його переломив, то політки да-
35 вав добрі. Іван бив палі, бив кіля, виносив на него тверді кички трави і обкладав свою частку докола, аби осінні і весняні дощі не сполікували гною і не за-носили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі.

Чим старів ся, тим тяжше було йому, полومانому, сходити з горба.

40 — Такий песій горб, шо стрімголов у долину тручыє!

Нераз, як заходяче сонце застало Івана на верху, то несло його тїнь із горбом разом далеко на ниви. По тих нивах залягала тїнь Іванова, як велитня схиленого в поясі. Іван тоді показував пальцем на свою

5 тїнь і говорив горбови :

— Отос нї, небоже, зібгав у дугу! Але доки нї ноги посьи, то мус родити хлїб!

На инших нивах, що Іван собі купив за гроші принесені з войська, робили сини і жінка. Іван най-

10 більше коло горба заходив ся.

Ще Івана знали в селі з того, що до церкви ходив лиш раз у рік, на великдень, і що курий зїцї рував. То так він їх научував, що жадна не важила ся поступити на подвіре і порпати гній. Котра раз лапкою

15 драпнула, то вже згинула від лопати, або від бука. Хоч би Іваниха хрестом стелила ся, то не помогло.

Тай хїба ще то, що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві.

— Був-сми наймитом, а потім вібув-сми десїть рік

20 у воську, та я стола не знав тай коло стола минї їда не йде до трунку.

Отакий був Іван, дивний і з натурою і з роботою.

II.

Гостий у Івана повна хата, газди і газдинї. Іван спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважили ся

25 до Канади, а старий мусїв у кінці подати ся.

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правїй руцї і, видко, каменїв, бо слова не годен був заговорити.

30 — Дькую вам файно, газди і газдинї, шосте нї мали за газду, а мою за газдиню...

Не договорював і не пив до нікого, лиш тупо глядїв наперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожде її слово головою потакував.

35 То як часом якась долїшня філя викарбутить великий камїнь із води і покладе його на берїг, то той камїнь стоїть на березї тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього намулу і малює по

нім маленькі, фосфоричні звізди. Блимає той камінь мертвими блисками відбитими від сходу і заходу сонця і камяними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків.

5 Глядить із берега на воду, як на утрачене щастє.

Отак Іван дивив ся на людий, як той камінь на воду. Потряс сивим волосем, як гривую кованою зі сталевих ниток і договорював :

10 — Та дькую вам красно, та най вам Бог даст, шо собі в него жьдаєте. Дай вам Боже здоровє, діду Міхайле...

Подав Михайлови порцію і цілювали ся в руки.

15 — Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цім світі та най Господь милосерний щасливо запровадит вас на місце тай допоможе ласков своєм наново газдов стати!

20 — Коби Бог позволив... Газди, а проше, а доцьгніт же... Гадав-сми, шо вас за стів пообсажую, як прийдете на весіле синове, але инакше зробило си. То вже таке настало, шо за шо наші діди тай тати не знали, то ми мусимо знати. Господна воля! А закон-тентуйтеж си, газди, тай вібачьийте за решту.

Взяв порцію горівки тай підійшов д' жінкам, шо сиділи на другім кінці стола від постелі.

25 — Тимофіхо, кумо, я хочу до вас напити си. Дивю си на вас тай ми, як якис казав, молоді літа нагадуют си. Де, де, де-е? Ото-сте були хлопенна дівка, годна-сте були! То-сми за вами неодну нічку збавив, то-сте в данци ходили, як сновавка — так рівно! Ба,
30 де кумо, тоті роки наші! Ану-ко пережийте тай вібачьийте, шо-м на старість данец нагадав. А проше...

Глянув на свою стару, шо плакала mezi жінками і виймив із пазухи хустину.

35 — Стара, ня, на-ко тобі платину та файно обітри си, аби я тут ніяких плачів не видів! Гостий собі пилнуй, а плакати ще доста чьису, ще так си наплачеш, шо очи ти витечут.

Відійшов до газдів і крутив головою.

40 — Шос бим сказав, та най мовчу, най шіную образи в хаті і вас, яко грешних. Але рівно не дай Боже нікому доброму на жіночий розум перейти! Адї,

видите, як плаче, та на кого, на мене? На мене, газди-не моя? То я тебе викорінував на старість із твої хати? Мовчи, не хлипай, бо ти сиві кіски зараз обмичу тай підеш у ту Гамерику, як Жидівка.

5 — Куме Іване, а лишіт же ви собі жінку, таже вона вам не воріг тай дітем своїм не воріг, та її банно за родом тай за своїм селом.

— Тимофіхо, як не знаєте, то не говоріт ані дзелень! То її банно, а я тудя з віскоком іду?!

10 Заскреготав зубами, як жорнами, погрозив жінці кулаком, як довбнею і бив ся в груди.

— Озміт та вгатіт ми сокиру отут у печінки, та може той жовч пукне, бо не вітримаю! Люди, такий туск, такий туск, шо не намнѣятаю, шо си зо мнов робит!

ІІІ.

15 — А проше, газди, а озміт же без царамонії та будьте вібачні, бо ми вже подорожні. Тай мині старому не дивуйте си, шо трохи втираю на жінку, але то не за дурно, ой, не за дурно. Цего би ніколи не було, як би не вона з синами. Сини, уважьісте, письменні, так як дістали якес письмо до рук, як дістали якус напу,

20 та як підійшли під стару, тай пилили, пилили, аж перерубали. Два роки нічо в хаті не говорило си, лиш Канада, тай Канада. А як ні дотиснули, як-єм видів, шо однако її мут отут на старість гризти, як не піду,

25 тай-єм продав усе шо до крішки. Сини не хотѣи бути наймитами післі мої голови тай кажут: „Ти наш тато, тай заведи нас до землі та дай нам хліба, бо як нас розділиш, тай не буде з чим кивати си“. Най ім Бог помагає їсти тот хліб, а мині однако гинути. Але,

30 газди, а мині переломаному до ходів? Я зробок — ціле тіло мозиль, кости дрихлаві, шо заки їх рано зведеш до купи, то десіть раз йойкнеш!

— То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до лови не припускайте. А може, як нам дорогу покажете,

35 тай усі за вами підемо. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народа здержіти тай кількі біді вітримати. Мужик не годен і вона не годна, обоє вже не годні. І саранчі нема

і пшениці нема. А податки накипають: шо-с платив лева, то тепер петь, шо-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой з'золили нас, так нас ймили в руки, шо з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хіба лиш тікати.

5 Але коліс на ці землі буде покаяніє, бо нарід поріже си! Не маєте ви за чим банувати!...

— Дькую вам за це слово, але єго не приймаю. Певне, шо нарід поріже си. А тож Бог не гніває си на таких, шо землю на гиндель пускають? Тепер нікому не треба землі, лиш викслів та банків. Тепер молоді газди мудрі настали, такі фасрмани, шо за землев не згоріли. А дивіт но си на ту стару скрипку, та пускати її на гиндель?! Таже то душлага верба, кини пальцем, тай маком съиде! Та гадасте, шо вона зайде на місце?

15 От, переверне си дес у окіп тай пси розтьигнут, а нас поженут далі і подивити си не дадут! Вітки таким дітем має Бог благословити? Стара, а суди-ж!

Прийшла Іваниха старенька і сухонька.

— Катерино, шо ти собі, небого, у свої голові
20 гадаєш? Де тьи покладу в могилу? Ци риба тьи має з'зісти? Та тут порьидні рибі нема шо на одии зуб узыти. Адї!

І натягав шкіру на жінчиній руці і показував людям.

— Лиш шкіра та кости. Куду цему, газди, йти
25 з печи? Була-с порьидна газдиня, тьижко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібралас си. Адї, видиш, де твоя дорога тай твоя Канада? Отам!

І показав їй через вікно могилу.

30 — Не хотїла-с іти на цу Канаду, то підемо світами і розвіємо си на старість, як лист по поли. Бог знає, як з нами буде... а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпроцити си. Так, як слюб-сми перед ними брали, та так хочу перед ними віпроцити си
35 з тобов на смерть. Може тебе так кинут у море, шо я не буду видїти, а може мене кинут, шо ти не меш видїти, та прости ми, стара, шо-м ти нераз догорив, шо-м може тьи коли скривдив, прости минї і перший раз і другий раз і третий раз.

40 Цїлювали ся. Стара впала Іванови на руки, а він казав:

— А то ти, небого, в далеку могилу везу...

Але сих слів уже ніхто не чув, бо від жіночого стола надбіг плач, як вітер, що з помежи острих мечів повіяв та всі голови мужиків на груди похилив.

IV.

5 — А тепер ступай собі, стара, межі газдині та пильнуй, аби кожду своє дійшло га напий си раз, абим ти на віку видів пену.

— А вас, газди, я ще маю на два гатунки просити. Дес може сини пустяи в село на пошту, шо нас із старов уже нема. Та бим просив вас, абисте за нас наймили служебку тай абисте си так, як сегодне, зійшли на обідец та віказали очинаш за нас. Може Пан Бог менше гріха припише. Я гроші лишу Яковови, бо він молодий тай слухний чоловік та не сховає дідів грейцірь.

15 — Наймемо, наймемо і очинаш за вас вікажемо...
Іван задумав ся. На його тварі малював ся якийсь стид.

— Ви старому не дивуйти си тай не смійте си з діда. Мині самому гей устид вам це казати, але здає ми си, шо бим гріх мав, якбим цего вам не сказав. Ви знаєте, шо я собі на своїм горбі хресток камінний поклав. Гірко-м го віз і гірко-м го на верьх вісажував, алем поклав. Такий тьижкий, шо горб го не скине, мусит го на собі тримати так, як мене тримав. Хотів-єм
25 кілька памньитки по собі лишити.

Стулив долоні в трубу і притискав до губів.

— Так баную за тим горбом, як дитина за цицков. Я на нїм вік свій спендив і окалічів-єм. Кобим міг, тай бим го в пазуху сховав, тай взыв з собов у світ.
30 Банно ми за найменшов крішков у селі, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную.

Очи замиготіли великим жалем, а лице задрожало, як чорна ріля під сонцем дрожить.

— Оцеї ночи лежу в стодолі та думаю, та думаю: Господи милосерний, ба шом так глибоко зогрішив, шо женеш ні за світові води? Я ціле жите лиш роб тай роб тай роб! Нераз, як динька кіньчила си, а я впаду на ниву тай ревно молю си до Бога:

Господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хліба, а я буду все працювати, хиба бих не міг ні руков, ні ногов кинути...

— Потім мене такий туск напав, шо-м чиколонки
5 гриз і чупер собі микав, качыв-єм си по солomé, як худобина. Тай нечисте цукнуло си до мене! Не знаю і як і коли вчинив-єм си під грушков з воловодом. За малу філю був бим си затыг. Але Господь милосерний знає, шо робит. Нагадав-єм собі за свій хрест тай
10 мене гет відійшло. Ий, як не побіжу, як не побіжу на свій горб! За годинку вже-м сидів під хрестом. Посидів, посидів довгенько тай якос ми лекше стало.

— Адї, стою перед вами і говорю з вами, а тот горб не віходит ми з голови. Таки го вижу тай вижу,
15 тай умирати буду тай буду го видїти. Все забуду, а його не забуду. Співанки-м знав тай на нім забув-єм, силу-м мав тай на нім лишив-єм.

Одна сльоза котила ся по лицї, як перла по скалі.

— Та я вас просю, газди, аби ви, як мете на
20 світу неділю поле світити, аби ви ніколи мого горба не минали. Будь котрий молодий най вібіжит та най покропит хрест свіченев водицев, бо знаєте, шо ксьондз на гору не піде. Просю я вас за це дуже грешно, аби-сте минї мого хреста ніколи не минали.
25 Буду за вас Бога на тім світі просити, лиш зробіт дідови его волю.

Як коли би хотїв рядом простелити ся, як коли би добрими, сивими очима хотїв на віки закопати в серцях гостей свою просьбу.

— Іване, куме, а лишіт же ви туск на боці, гет
30 его відкиньте. Ми вас усе будемо нагадувати, раз на завше. Були-сте порьидний чоловік, не лїзли-сте ната-рапом на нікого, нікому-сте не переорали, анї не пересїяли, чужого зеренца-сте не порунтали. Ой, ні! Мут
35 вас люди нагадувати тай хреста вашого на світу неділю не минут.

Отак Михайло розводив Івана.

V.

— Уже-м вам, панове газди, все сказав, а тепер хто ні любить, та тот буде пити зо мнов. Сонечко вже над могилов, а ви ще порцію горівки зо мнов не випили. Заки-м ще в свої хаті і маю гості за своїм столом,

5 то буду з ними пити, а хто ні навидит, той буде також.

Почала ся п'ятика, та п'ятика, що робить із мужиків подурілих хлопців. Незабавки п'яний уже Іван казав закликати музику, аби грав молодіжи, що заступила ціле подвіре.

10 — Мой, маєте так танцювати, аби земля дудніла, аби одної травички на току не лишило си!

В хаті всі пили, всі говорили, а ніхто не слухав. Бесіда йшла сама для себе, бо треба її було конче сказати, мусіло ся сказати, хоч би на вітер.

15 — Як-ем го віпуцував, то був віпуцований, котре чорний, то як сріблом посипав по чорну, а котре білий, то як масло сніг помастив. Коні були в мене в орду-ку, цїсар міг сідати! Але-м гроший мав, ой мав, мав.

— Кобим учинив си серед такої пустині — лиш
20 я та Бог аби був! Абим ходив, як дика звір, лиш ко-бих не видів ні тих Жидів, ні панів, ні ксьондзів. Отогди би називало си, шо-м пан! А ца земля най-западає си, най си і зараз западе, то-м не згорів. За-чим? Били та катували наших татів, та в ярем запрь-гали, а нам уже кусня хліба не дають прожерти... Е, ко-
25 би то так по мому...

— Ще не находив си такий секвертант, аби шо з него стьиг за податок, ой, ні! Був Чьих, був Німец, був Поляк— пробачьийте, взяли. Але як на-
30 став Мадзур, тай найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, Мадзур біда, очи печи тай гріху за него нема...

Всякої бесіди було багато, але вона розлітала ся в найріжнійші сторони, як надгнилі дерева в старім лісі.

В шум, гамір і зойки і в жалісливу веселість
35 скрипки врїзував ся спів Івана і старого Михайла. Той спів, що його пераз чути на весілях, як старі хлопц доберуть охоти і заведуть стародавніх співанок. Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі

понаростали. Ідуть слова тих співанок, як жовте осіннє листє, що ним вітер гонить по замерзлій землі, а воно раз-нараз з'упиняє ся на кождім ярочку і дροжить по-дертими берегами, як перед смертю.

5 Іван тай Михайло отак співали за молодії літа, що їх на кедровім мості здогонили, а вони вже не хотіли назад вернути ся до них навіть у гості.

Як де підтягали в гору яку ноту, то стискали ся за руки, але так кріпко, аж сугасти хрупотіли, а як
10 подибували дуже жалісливе місце, то нахилювали ся до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловили ся за шию, цілювали ся, били кулаками в груди і в стіп і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова виговорити, лише
15 Ой, Іванку, брате, ой, Михайле, приятелю!

VI.

— Дьидю, чуєте, то вже чьис віходити до колії, а ви розспівали си, як за добро-миру.

Іван витріщив очи, але так дивно, що син побілів і подав ся назад тай поклав голову в долоні і довго
20 щось собі нагадував. Устав ізза стола, підійшов до жінки і взяв її за рукав.

— Стара, гай, машір инц, цвай, драй! Ходи, уберемо си по панцки тай підемо панувати.

Вийшли обоє.

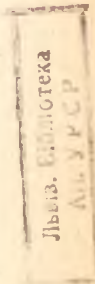
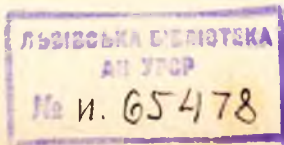
25 Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвала ся, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач. Жінки заломили руки і так сплетені держали над старою Іванихою, аби щось із гори не
30 впало і її на місці не роздавило. А Михайло ймив Івана за барки і шалено термосив ним і верещав, як стеклий.

— Мой, як-сс газда, то фурни тото катране з себе, бо тын віполічкую як!

35 Але Іван не дивив ся в той бік. Ймив стару за шию і пустив ся з нею в танець.

— Польки мині грай, по панцки, мам гроші!

Люди задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук.



Вбігли сини і силоміць винесли обоїх із хати.

На подвірю Іван танцював дальше якоїсь польки, а Іваниха обчепила ся руками порога і приповідала :

5 — Ото-сми тьи віходила, ото-сми тьи вігризла оцими ногами !

І все рукою показувала в повітря, як глибоко вона той поріг виходила.

VII.

10 Плоти по-при дороги тріщали і падали — всі люди випроводжували Івана. Він ішов зі старою, згорблений, в цайговім, сивім одіню і що хвиля танцював польки.

Аж як усі з'упинили ся перед хрестом, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочуняв ся і показував старій хрест.

15 — Видиш, стара, наш хрестик? Там с вібито і твое намено. Не бі си, є і моє і твое...



Д о р о г а.

— Я йду, йду, мамо.

— Не йди, не йди сину...

20 Пішов, бо стелила ся перед його очима ясна і далека. Кожді ворота минав, всі білі вікна.

Любив свою дорогу, не сходив з неї ніколи.

У днину вона була безконечна, як промінь сонця, а в ночі над нею всі звізди ночували.

25 Він їх рвав і затикив у свій буйний волос. Земля цвила і квітами своїми сміяла ся до него.

Кожда квітка кидала йому одну перлу під ноги.

Очи його веселі, а чоло ясне, як керничка при пільній дорозі..

30 Аж людий спіткав.

Вбиті по коліна в землю вони у безтямній мно-
гости падали і здоймали ся.

Чорними долоньями стручували піт з чола і вели-
кими руками ловили ся землі.

5 Втома валила їх, вони душили за собою свої
діти і ревіли з болю.

Здоймали ся і падали.

А ніч клала їх в сон, як каменів, одного коло одного.

10 Страшними лицями обернені до неба, як морем
голов проти моря звід.

Земля стогнала під ударом їх серць, а вітер втік
за гори.

.....

Він читав ті лиця і велику пісню бою на них.

15 З їх губів злизав слова, з чолів вичитав мисли,
а з серць виссав чувства. А як сонце родило ся в крові
і цілувало поміж довгі вії їх очі, то в його серці по-
родила ся пісня.

20 Розспівала ся в його душі, як буря, розколисала
ся, як мамино слово.

І став ся сильний і гордий. Вітер нагнув д' нему
всі квіти.

Стунав своєю дорогою дальше.

.....

25 Вона, як полотно, під ним угинала ся.

Минав усі ворота, білі вікна помикали.

І знов людей побачив.

30 Стояли лавою. Перед ними колосисте море золота,
поза ними діти в холодї снопів.

Огонь їх пражив, залізо плакало в їх руках.

Полинялі пустарі небесні бездушшно звисали над
ними.

Всі в білих сорочках, як на велик-день.

35 Але снопи пропадали з над дітий і огонь вжерав
ся в їх білі голови.

Вони вгризали ся знов у жовті лани.

.....

Читав їх розпуку і їх безсилу.

40 По їх чолах копали ся рови один коло одного.
Губи їх засихали і біліли. Серця заходили жовчею.

І пісня його душі згіркла, як зігнила пшениця.

Очи його помутніли, а чоло його подабало на скаламучену керничку при дорозі.

Сила його і гордість впали на тверду дорогу.

Строїв ся.

5 Пішов своєю дорогою, як птах, що своїх крил на собі не чує.

На свіжій рілі під веселою дугою стояла його любов. Земля радувала ся її білими слідами.

10 Як безсильна дитина протягнув до неї руки.

— Ходи!

— Не можу, бо ти отруя!

Захитав ся, а як прожер свій засуд, то поклав на чорну рілю окрушки своєї пісні і поволік ся далше.

15 ишов, як тїнь спорохнавілого дуба перед заходом сонця.

Дорога темна, як сліпому, молоденькому каліці.

Одного дня спотикнув ся на гріб своєї мами.

Зарідав сухими очима і впав.

20 Зарив чоло у могилу і просив маму, аби його назвала так, як він був ще дитиною.

Одно маленьке слово, аби сказала!

Довго просив.

25 Потім поклав голову на хрест і почув від него мороз.

Здрігнув ся, поцілував могилу в маленьку яблінку і поплів ся безіменний і самотний.

30 — Боже ти подаруй мені решту моєї дороги, бо я не годен вже йти!

І скакав з могили на могилу, як осіннє перекотиполе. Аж як перейшов сто гробів, то сотий перший його був.

Припав до него, як давно до маминої пазухи.



М о є с л о в о .

Білими губами у-півголос буду вам казати за себе.
Ні скарги, ні смутку, ні радості в слові не чуйте!

Я пішов від мами у біленькій сорочці, сам білий.

З білої сорочки сміяли ся. Кривдили мене і ранили.

5 І я ходив тихонько, як біленький кіт.

Я чув свою подлість за тихий хід і кров моя дї-
точа з серця капала.

А спав я у наймленій хаті посеред брудних туло-
вищ сплетених розпустою.

10 Листочок білої берези на смітю.

Я скинув мамину сорочку. Мій дїточий світ і да-
леке покоління мужицьке лишило ся за мною.

Передо мною стояв новий світ, новий і чорний.

15 Я ловив ся за його поли, а він згїрдно глядїв на
мене.

Як жебрак маленький.

Я занїмїв був із болю. І мовчав я довгі, довгі роки.

20 Мої слова невимовлені, мій плач недоплаканий,
мій смїх недосміяний!

Лягли ви на мене, як лягає чорне каміне злома-
ного хреста на могилу в чужинї!

Я найшов товаришів.

25 Вони погодили ся з новим світом. Я говорив їм
про мій покинений і про новий, що кривдив нас.

Казали, що брешу.

А я рвав ся і падав у болото із знесиля і не
уступав.

30 Сказали, що я брехун іще раз. І покинули мене.

А як я плакав, то мама ридала :

— Ти сам з собою будь, бо пани тебе не при-
ймут. Не покидати було мене.

І лишив ся я, як корч лугу серед поля.

35 -----
Я сидїв посеред піль.

Мої думки снували ся довгими скибами плодючої рілі. Ссали землю і годували мене самотою.

І ще приносили солений піт і тихі пісні, що снували ся за орачем, за плугом і за погоничем. І поїли мене тим спокоєм, що мріє над ярмами волів у плузі.

Бачив я ще маленькі огники між маленькими пастихами і вівці по полю.

Я тут буду, як буйний вітер панувати, заспіваю свою пісню!

10

Я сотворив собі свій світ.

Праворуч мене синє поле і чорні скиби і білий плуг і пісня і піт солений.

Ліворуч чорна машина, що з червоного рота проклоном стогне.

А в серці моїм мій світ шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинений.

У своїм царстві.

20

Буду свій світ різьбити, як камінь.

Слово своє буду острити на кремені моєї душі і намочене в трутї-зілю пускати буду на ліво...

І слово своє ломати буду на ясні соняшні промінчики і замочу його в кожній чічці і пускати буду на право.

А свій камінь буду різьбити все, все! Аж на могилу свою його покладу, як мертву красу.

А вишня в моїх головах возьме всі мої болі на свій цвіт.

30

А в своїм світі я живу, живу!

Як безумний бриду хмарою своєї фантазії.

Сто раз розпускаю сили своєї душі, аби далекими світами відшукали мені щастє мос.

По тихім ставу моєї минувшини пливуть неводи сердечних моїх бажань, аби виловити всі ясні хвилі життя мого.

Але неводи рвуть ся і не годні нічого зловити.

Вертають до мене помучені і без нічого — як мужики з лану.

40

І я сумний дрімаю на хмарах.

А як грім трісне, то я здоймаю чоло в гору наново.

5 І лечу, лечу на чорних хмарах...

Золотою стрілою прорізаю світляні висоти.

В чорний чупер ховають ся звізди, як у чорну хмару.

10 Студені хмари від моїх очий теплим дощем спускають ся на землю.

Але сонця дійти я не годен.

І падаю з високости в долину.

Як старий жовняр деревляними ногами блукає, так я блукаю.

15 А крила гоять ся і я знов лечу до сонця, до щастя.

І знов ріжу зводи небесні і падаю.

20 Я був щасливий.

Коли я глядів дитиною на мамині очі, як по них сунули ся тихесенько пречисті хмарки щастя — я був щасливий.

А тепер на ті очі смерть долоню поклала.

25 А я шукаю щастя під небом і падаю...



Иван Семанюк.

(Марко Черемшина).

КАРБИ.

У пригорщі брав би того зелене село, леліав би,
як дрібненьку, запашну отаву, гладив би, як паву.

Дивіть, хитаєть ся межі горами гей дубова колиска
у віночку, чічки розкидає.

5 Хотів би тоті чічки позбирати, вітрови не дати,
в садочку посадити. Та скілько разів рука за ними по-
сягне, стілько разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квітки на цминтарних, струпніш-
лих хрестах.

10 А хоч би їх рососою росити, не покрасніють.

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце
крівавити.

Най би раз сонце на камініім вершку сіло, най
би на того село подивило ся.

15 Студені, чорні долоні його обтулять, німі лица
його стрівожать. Хмарами його обсотають, ожеледию
зажеледять.

У пазуху ховав би тоті хмари, коло серця їх грів би
Коби влазили ся, коби серця не розмняцкали!

20 Плачі горами стелять ся, дугами гори уперізують
Буйні вітри ними грають ся. Тут були, тут нема: спі-
ванки жалібні.

Зоря рососою їх змиває, гей мід спиває.

Таке того село тихопьке, таке зарошене!

25 Деревище у мокрій ямі межі німими могилами.

Ану беріте та голубіте його, ану пестіть та обіймайте!

Лиш варуйте серце, бо воно вам серце покервавить, глібоко покарбує.

I.

5 Дьдя гримав кулаком у стіл і погрожував Петрикови, що його утопить, бо пустий, бо хоче багато їсти. Петрик ховався дїдові під приділок і шепотів синими губками, що не боїть ся дьдї, бо піде з дїдом.

На те дьдя мякнув і відпускав його дїдові :

10 — Хоть беріт 'го у пазуху, а хоть у торбину, я вам не бороню. Віна мені не дали-сте, чим їх нагодую?

Дїдові руки дрожали, як Петрика гладили.

— Не журіт-си, небожета, тото чемний онука, буде мене слухати, буде бабі помагати.

15 А неня плакала.

Під гору взяв дїд внука на коркоші, аби не покотив ся на долину, як яблуко. Баба стояла вже навперед хати і визирала годованця.

— Ходи д' бабі, Петрику, ходи борше, лиши дїда!

20 Відтак завела його у хагу тай денцівку дала і казала, що буде на припічку спати ніжками до печі. А дїд казав, що купить йому велику сопівку на вісім пальців.

25 — Тай бриль касьтровий тобі куплю, а баба павами обтичють!

Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що у дьдї. Лиш комин був инший : кафльовий, мальований. Дїд посадив його на колїна і уважав, аби в печи горшки не позбігали.

30 Показував пальцями мальованих стрільців на комині тай розказував, як вони Татарів та богачів різали, смолою обкапували. І обіцював, що справить йому пушку і топорець зробити.

35 Десь так через тиждень прийшла неня відізнати, що її дитина робить. А Петрик такий біленький, такий вичесаний, гей голубець. Розповідав нени, як йому добре у дїда. Хвалив ся, що разом з дїдом і бабою на лавиці

обідає й разом вечеряє. Показував сопівку і постільці дублені та онучки черлені тай питав ся ненї, чи вже великий, чи не міг би Татарів та богачів стріляти, як отті стрільці на коминї.

5 Тай дід і баба його хвалили, а неня радувала ся. На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходили ся, Петрикови обарінки дали, називали чемним легінем.

— Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!

10 — Тото у мене господарь, діда в вечір роззуває, люльку дідови запікає.

— Ой нї, то бабина дитина, менї горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

Хлопяче, блїде личко румянило ся і ховало ся за бабину опинку.

15 — Шо поцтиве, а шо мудре, най си текне. Я вже нераз кажу бабі: коби ше нам люди не наврочили нашого парубка!

— Нївроку, нївроку!

— А йди-ста, Петрику!

20 — Йди небоже, поцулуй вуйну в руку.

— Файно, рости великий!

— А цесу вуйну, а цесу? А тепер вуйків! Кажу вам така дитина, що аж!

25 По харчунку дід дальше веселив гостей своїм внуком.

Петрик ше ніколи не бачив тільки незнакомих очий, що би на него дивили ся. Обминав їх, як вогнисте промінє, від котрого паленів і розтоплював ся. Вуйни досягали його руками і гладили, як біле курятко, аби зі собою освоїти. Але він, як слиж висував ся з під долонь і утікав під стіл тай заслонював ся звисаючою скатертю. Тодї усї хвали переходили в легкі докори, а з годного легіня робила ся бабина дитина. Бабине приговорюванє не могло його вигулити з дучки, аж

35 доки дід не сїв на порозї і не заграв гуцулки в сопівку.

— А тепер дід тобі каже, аби'с йшов гайдука данцувати, най вуйки та вуйни видють!

На дідове слово хлопець несміливо попід боки брав ся, підскакував і присїдав навприсядки, плескав

40 землю ручками.

— Гей-гоп, голячя!

— Йкий данцівник годний!

Худокосте, захмарене, дідове лице ясніло під сивим, гей вишневий цвіт, волосем, а його веселість перелітала і на лица усіх гостей. Вуйни розбезпечувались і підспівували довгими, крутими голосами, а вуйки підгуптували ногами. Та коли данцівник відтанцював своє, дід заводив такої жалібної, що усі гості на долину голови спускали, як птахи дощем зіпрані, а баба глибоко зітхала. Петрик писнів на вид покорченої і засумованої старині і як кіт крадьки надслухував, бо хотів дізнати ся, хто тому винен. Але не міг дослухати ся свого, бо стариня пацькала ся та нарікала на тяжкі роки, а дід згадував виправді давні, ліпші часи, та кривдував ся на теперішні так, як кожного вечера перед бабою кривдуєть ся. Руки собі заломлював і казав, що уся Гуцулія на старців переходить. Аж як прийшла бесіда про дідового зятя і доньку та про їх діточок, вхопив Петрика туск за серце і витиснув на верх сльози, як росу на голубих чічках.

Не багато хибувало до того, щоби на голос був не розплакав ся, але баба погрожувала йому, що відведе назад до дьиді і що там дадуть йому чиколонки їсти. Тай тим діточий плач загатила, туск у серце потановила. А гості казали йому соромити ся за таке м'якче діточе серце.

— Поки'с у діда, то не плач, небоже, ше тот чес не прийшов на тебе!

На великдень баба убрала Петрика, як паву і провадила з дідом до дьиді у гості. По дорозі писанки з пазухи виймала, людським дітям за простибі роздавала.

— А ек ми, Петрику, загинемо, то ти будеш за дідову тай бабину душу давати, будемо менше карбів мати.

Петрик нераз уже бачив у селі похорони, чув голосні, жалібні плачі, а в купі з ними й бесіду про карби, котрих навіть старші люди лякали ся і на яких згадку сумно зітхали, як перед чорною, зловіщою тучею, або чумою жахали ся. У його хлопячій уяві виступали ті карби темними, неясними, страшними ворогами його старині, вуйків і тіток і усього великого села.

— Не бійте си, дідику тай бабко, ск купите мені стрільбу, то я тоті карби вистрілею шо до лаби!

II.

Стало ся так, шо дід не діждав ся помочі із свого внука. Як лишень Петрик виходив свої роки до школи,
5 поховали діда, а диддя забрав сина від баби і передав у чужі руки, у місто до школи.

— Коли'с не гаран робиги, то газдов не будеш, письма бери-си!

От-так, як би буря зірвала ся і з рісного, зеленого
10 саду відчімхала молоденьку галузочку у ярі тай у млаку межи лози загнала.

Як би на тому місці велика, кервава рана лишила ся і переділювала одно жите і одно тіло на дві нерівні часті.

15 Намагав ся той біль переболіти, тоту рану загоїти.

Гнув ся до долу, як лоза від вітру, мовчав, як маленький гріб, а очима крадьки папоротинного цвіту шукав.

Болю не переболів, рани не загоїв.

Тріпав ся, як птах у клітці і ще дужше калічив
20 ся. Обезсилений падав і дивив ся на відтяте жите, на молодість яснокрилу тай, як злодій, до свого села перекрадав ся.

Бачив леваду могилами укриту, червоною луною забагрену; чув жасні стони карбованих кистяків голих,
25 пізнавав їх і плакав.

Здрігав ся і прокидав ся зі зболеним, карбованим серцем.

Сам себе не пізнавав у панським плахтю і люди його не пізнавали.

30 Соромив ся кожного кроку і утікав від людий. А на ферії прилітав Петрик до дому.

Баба з радощів у долоні сплескувала, до нені говорила :

— Ти у Бога шіслива, шо таку дитину маєш. Аді
35 ійкий пишнний, панцке лице має!

А як Петрик у неділю стояв у церкві коло дяківського крылоса, то баба його очима пасла та усім кумам у бабинци за него шепотом розповідала.

— То на світї поцтива дитина, у великих школах учьне си, мене у руку цулує. Так письма бере-си, шо паничів учьит і старіни грейцїр посилає. То велику голову має!

5 А як куми звели до того бесїду, що він головою не вдав ся анї у свого дьидю, анї у неню, лиш таки свою бабу, то вона не могла з радощів говорити, і хїба потакувала головою таїї сбома сивобровими очима мірила Петрикову голову.

10 Газди обступали Петрика і випитували ся його про всячину, а баба зараз десь з боку ставала і помагала внукови відповідати на завдані питання.

— Тото любетка, не наша голова до такого розуму, ей-де!... тото очима траба би їсти.

15 Бадіки хотїли її приперти, аби так хлопця не перехвалювала, але баба сіпала Петрика за рукав і кликала до дому, а бадікам не давала ся переговорити.

— Нас хоть би у тіме хто гунав, то нічо не вигупас, ой не вигупає, любетка!

20 На данци легїні брали Петрика межн себе, називали стриженим урльоппником і просили, аби танцював польки. — Дївчата підсмішкували ся, здвигали плечима, із стрижаком танцювати соромились.

— А де твої, Петрику, пави?

25 — Де топорець карбований?

— Де твоя стрільба, Петрику?

Аж баба не втерпіла, ганьбити їх мусїла.

— Ніби він на вас дивит си, ніби ви протїв него?

30 Ше таку приведе біленьку паню, шо будете єї в руку цулувати. Йкої нужди шкірите си?

Дївчата ще дужше сміяли ся, бзбнїї слова на-кпи брали. Лиш чорнобрива Калина Несторїєва не відзивала ся, жалем серце обсогувала, сумом твар запишнювала.

35 Отїк нагадувала собі, як з Петриком вівцї пасла, співанки співала, прошивки йому вишивала, на свєтвєчїр оріхами частувала.

Отїк ловила тотї слова, котрими колись Петрикова баба до неї лебедїла, своєю невісткою називала. Наче за мерцем, за Петриком банувала.

40 По слотливїм тижни баба верїткою накривала ся, із внуком у лїс гриби збирати вибирала ся.

Бродили травами обоє по коліна зарошені. Глипали через окіп у камеру і бачили гриби, як густу росаду. Переступили і збирали.

Надійшов злісний. Розкричав ся на бабу, відобрав кошіль і вхопив за верітку. Баба спирала і відпрошувала ся, як дитина. Злісний трутив її так, що вона упала. Петрикови лють бесіду відобрала, стояв як свічка. Злісний глянув на нього і, кидаючи кошіль тай верітку, усміхнув ся: „Встидзь се пан зе старов хлопков гжиби збираць, пан гімназияста!“

І пішов далі.

Баба приходила до себе й радувала ся верітці тай кошилеві, наче-б дістала їх в дарунку від злісного, а рівночасно біла ся у груди і йойкала ся та нарікала сама на себе, що один карб більше заробила.

А Петрик чув, як в його серце новий карб вривував ся.

ІІІ.

Ще листечко з дерев не попадало, ще богацька бараболя у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забагла умирати.

Смеркало.

Крилаті, темні тіни на стінах сідали і мов сільські гробарі над гробом ждали.

А світло їх у закутки заганяло.

— Буду гинути, Петрику!

Неня свічку в руці придержувала і сплаканими очима потакувала, що баба буде гинути.

— Що вас болить, бабко?

— Усе тіло болит, небоже, бабу.

— А немож-би лікаря привезти?

— Ей-де, небоже! Прийшов чес, тай нема куда. Богачі кличут, та що з того? Або ми маємо відки?

— Чемна дитина! — шепотіла баба і намагала ся піднести руку, аби погладити внука.

Дрібні сльози розплили ся по її набресклому, восковому лицю і потавали в ньому, як краплі роси на перегорілому пласті сіна.

— То баба хочут, синку, аби'с з ними на смерть попрощив-си, — відгадувала неня бабину волю.

Петрик вхопив бабині руки, цілував і плакав.

— Просшый мене, Петрику!

— Най Біг простить, бабко.

— І другий раз!

5 — Най Біг простить.

— І третій раз!

— Най Біг простить.

Тиша пролетіла через хату сльозами обмита.

10 Баба по стелині наляканими очима водила, руки підіймала і як-би рій мух від себе обганяла.

— Карби! карби! — простогнала тяжко, мов-би через горло важку, велику колоду перетручувала.

— Тото небоже, бабі карби уже привижьнют си.

15 Петрик мимохіть глипнув на стелину, але кромі закурілих, давних сволоків не бачив нічого.

Баба примикала очі і перехилювала в долину голову тай гей-би ховалась перед падучою з гори скалою.

— Любко-бабко, не бійте ся ніяких карбів, ви ще подужасте.

20 Баба була би внукови перечила, але не могла, а замість неї неня говорила:

— Тото, синку, перед смертев кождому карби показуют-си, на душу цікают. Тобі дав Біг таку долю,

25 шо учиєш-си у школах тай будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти меш кібзувати, шо гріх,

а шо ні, за-шо карбує-си карби. А ми, синку, невчынні, не знаємо. А хоть знаємо, то у біді не памнітаємо, шо

робимо, а то все йде на душу. Шо гріх, то все карб на палици у пана-Бога тай на души карб. Єк душа на

30 тот світ приходит, то єї карби уже пораховані, уже муки терпіти має. Видиш, небоже, шо коло нас бідно діє си, тай не раз гріхи робит си. Не віддаст си довжок,

возме си чужу форостину, залихословит си тай вже є, вже тото у Бога карбовано. А за кождий карб траба

35 кару приймити. Коби-то ми бірували, кобисми сокотили-си.

— Карби! карби! — стогнала баба її руки випручала.

— Небійте-си, ненько, Біг з вами! Ше дітий лишьєте, ше за вас молити-си будут тай пан Біг умалит вам карби, — як могла, потїшала донька бабу.

40 — А може Господь даст, шо мій Петрик на попа

вивчить-си, то буде за вас служби правити, будут вам карби даровані.

— Будуть вам, бабко, карби даровані!

5 і ласкаво па Петрика, як на одинокого ратівника і помаленьки ледом замерзали.

А бабні карби зірвали ся і росм за душею гнали, з хати вилітали.

10 Навкруги ліси глухо шуміли, трави тремтіли, до землі стелились.

Бабина душа вибігала на верховітя дерев, перескакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпотіла голими, порубаними крильцями.

15 бояла ся з карбами ще дальше д' горі летіти, але вітер займив її силоміць.

За нею розбігли ся жалібні плачі і тужливий голос трембіти тай сільських дзвонів, але не могли її здогонити.

20 Вертали ся назад голими ножами і викроювати у Петриковім серцю карби, котрі ніколи не загоять ся і не заростуть панським салом.



Святий Николай у гарті.

— Пс-с-ст! уже йде!

— Кудя?

— До нас.

25 — Де?

— Пс-с-ст! Онде, вже на Приймаковім перелазі. Васп', скоч ше на під.

— Чого?

30 — Накрий термітев одежину, привали каменем дошку!

— Вже привалив.

— То скинь кожушину, бо возме.

— Ні, я втечу.

— Неня сховала опинку?

— Сховала.

— А смаєк?

— Попелом притурусив, не задрит.

5 — Де'!

— Шо?

— Дайте ще свій капелюх мені.

— На, тікай!

10 За вориням показала ся фігура вся в чорному одію, а на голові шапка з чорно-жовтою мотузкою на долішніх краях і з кругленьким гудзиком на переді. Гудзик виходить понад рівне дно шапки. Під лівою пахою подовгаста книга, в правій руці бук. За фігуркою йдуть два люди. Один несе спору вязку мужицького плахтя та одіня, другий голірuch.

15 — Дома Курило Сівчук?

Тиша...

— Курило Сівчук дома? — грімкійше крикнула фігурка.

20 — Чіму-би не дома, проше ласки божої тай панцкої — відозвав ся з низенької, майже безвіконної хати хрипливий, придушений голос. Слідом за тим скрипнули чорні, закурені двері і випустили на двір чоловіка середнього росту. Його худе, поморщене лице, кучма нерозчесаного волося, сухоребрі груди, що їх не обіймає собою темна, латана сорочка, виверті, червонаві холошні і худокості, босі ноги говорили самі за него, що він є. Він не потребував представляти ся.

25 На його стан зложили ся віки нужди і випятнували на ньому грубими буквами: мужик.

30 — Я дома, проше ласки божої тай — повтаряв Курило Сівчук, схилиючи ся в низ.

— Чому не відзиваєш ся, як тебе кличуть? — сердито спитала фігурка.

35 — Та єк-же ні? Я дома проше ласки...

— Будемо тебе забирати за податок.

— Що-ж дієти, проше ясного папа тай здикуторя.

— Худобу маєш?

40 — Маржинки дасть Біг, проше пана! Вже давно не кушіли-сми скороми.

— Що маєш рухомого?

— Хороми!? Ей де! Хоромів нема, проше пана, штири голі стіні тай по всему. Бідно си діє, пишний тай годний та чемний панчіку!

— Брешеш! Присяжний! Ходім до середини.

5 — Або-ж я спираю ласкавого пана?

Пан екекутор штохнув палицею в двері, що до половини вже були отверті. Двері заскрипіли і відхилили ся аж до самої стіни. Екекутор зігнув ся і переступив поріг, за ним увійшов присяжний, а відтак

10 Сівчук. Другий присяжний лишив ся із своєю вязкою на дворі і прилагоджував посторонки на новий пакунок.

— Деж твої річи? — питав невдоволений екекутор.

— Бідно си діє, ясный та добрий панчіку, штири стіні тай... Самі здорові, видите, Бог би вам дав панованє!

15 — Я нічого не виджу.

— Га! нічю-ж-бо й видіти панцким очам: біда тай клопіт!

— То твоя жона?

20 — То, проше ласки пана, жінка.

Курилиха Сівчучка, що доси стояла неповорушно в чорній сорочці без опинки, поступила один ступінь близше ід чоловікови свому і глянула на скісь екекуторови в очи.

25 — Нічю нема, файний та добрий панчіку, без опиночки ходжу.

— Таки нема нічю, хоч гинь — додав Сівчук.

— Де-ж ви спите?

30 — Шінуючи чесну голову панцку тай світі образи тай нас ірщених, ми спимо на землі, а діти на лавици.

— На чім спите?

— Таки на землі.

— А подушки де?

— Га! Подушок даст Біг, на кулаці спимо.

35 — Брешеш!

— То, шьо очі видют, то є; я не спираю шукати.

Екекутор перейшов ся скорим ходом по хаті і стукнув палицею в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти: під передньою

40 стіною довша дошка на трьох стовпцях — то лавиця; під примежною стіною коротша дошка на двох

- стовпцях — то „стіл“ ; на середині хати яма на ватру присипана попелом — то піч. Бачив се добре, але з привички „шукав“. По хвилині зупинив він свій погляд на стіні, що під нею стояв „стіл“. Там висів
- 5 образ. Тло його чорне, закурене, тільки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність над головою якогось святого. Одні лишень рами, що видко вийшли з під майстерського, гуцульського долота, додавали йому поваги і приманювали око. Сівчук узрів,
- 10 що „пан“ вдивлюєть ся в образ, і почіхав ся в голову.
— То якісь кавал балвана, — пробуркотів сам до себе езекутор.
— Ні, проше пана, то не Палагна, то світий Николай.
- 15 — Але рами ладні.
— То ще мій прадід їх різьбив.
— Звідки ти маєш той образ?
— То таки, проше пана, з діда-прадіда.
— Присяжний! Здойми той образ!
- 20 — Та ек-же це, панчіку? Спадайте на рани божі, лишіт світого, — просив Курило.
— Спадайте на рани божі, пишний та файний пане здекутору, комісаріку наш любий, — голосила Курилиха.
- 25 Присяжний не ждав, зняв хутко образ і виніс на двір. Тільки порох закурив ся і павутинем обведений простокутник лишив ся на тому місці, де стояв образ.
— Та ек-же без образа в хаті, проше ясного пана? — падькав ся Курило.
- 30 — Не осоружте нам хату, комісарю чесний, — заводи́ла Курилиха!
— Шкода гаданя: Ще й хата піде на ліцитацію, як не заплатиш податку; я права не скасую, — гримнув пан езекутор і вийшов на двір.
- 35 — Присяжні! До Гриця Саїна!
Пішли...
На дворі вже добре вечоріло, коли Курилиха Сівчучка з маленькою донькою Анничкою розкопувала серед хати яму і видобувала з неї „начіне“ : два глиняні
- 40 горшки, пять деревляних ложок, стільки-ж червонявих мисочок і кулешінник. Юрко відвалив камінь з пригни-

лої тертиці на даху і витягав із задненого поду одержину та подавав Васильковн і Петрикови, що бігцем заносили її в хату.

— Вже все, Васильку? — питав батько синка,
5 котрому подавав постолн з онучамн.

— Все, дедику! Ваш сардак тай сорочка, ненин кіптар, опинка тай сорочка, нашн кожушинки тай сороччнчкн, обн вернцн, вузлик муки, бербеничка з огнркамн, Анннчнна фустка тай вашн, адн, постолн.

10 — Йдн-ж принесн водн на кулешу, а я напречу дров з Петрнком.

— Добре, дедику!

Тодн, як богач Прнймак видоїв свонх шнсть овець н нс в днннцн скором до хатн, сиднлн його сусндн
15 Снвчуки за „столон“ тай додлалн горячу кулешу н мнсочку огнркнв, а серед хатн дотлнвало в ямн вугля.

— Нене, я пнду спатн, прокажнт Оченаш, — проснла мала Анннчка, що накормнвшн ся дрнмала при „столн“.

20 — Вклекнн, синку, тай склади ручкн.

Анннчка клякнула, зложнла ручкн н пнднесла свон оченята д' горн в те саме мнсце, де стояв досн образ. Там була гола стнна. Вона повела оченятамн по вснх стннам, а образа не нашла. Допнтлнвнм поглядом днвила ся вона нени в очн, а вдтак проговорнла жалнсно:

25 — Ненько! Де свнтий Николай?

Васнлько й Петрнк глянулн на стнну н собн заголоснлн:

— Дедику, ненько, де свнтий Николай?

30 Важко вчннло ся Юркovn; внн споглядав на жннку, а жннка споглядала мовчкн на него. Знтхнулн тяжко н вдповнлн днтям обоє разом:

— Свнтий Николай у гартн!

— Взев здекутор?

35 — Аскже, небожета: свнтий Николай у гартн!



Хіба даруймо воду.

- Тому, що добра була покійничка, справив Тодосій Кузьмак обід за ненину душу в четвер, умисне у скромний день. Прийшли самі газди. Не пилювали ся до дому, харчували, то молили ся, то згадували небіжку
- 5 добримися словами, то знов харчували і говорили Отчешаші так аж поза полуденок. Саме тепер вийшли на толічку, поставали та балакають, але вже не про небіжку; голосно балакають, відай і сердито. Може й посідають собі тут на смерекових бервенах, а може й ні.
- 10 В неділю сходять ся вони тут звичайно і сідають тай так балакають. Сегодня були на обіді, то так як би неділя, весь день піде. Ні, таки й не забирають ся сідати, вимахують руками і щораз голоснійше переговорюють ся. Чогось таки сердиті...
- 15 — А то, бігме, окаяніє: терей робітника з хати, купи табличі та рисаки, плати штроф, тай ще води не пий, — ремствував Ілаш Бокатій.
- А я вам шо казав, ек ше лишень зачєли були класти отту гамарню, остатна-би їм з нев година! —
- 20 приповідав сердито Штефан Приськів. — Га-а? Я не казав: не даймо грунт, най собі на вулиці кладут школу? Ну, а тепер ека клопоція? Обігнати си гляба! Лишень штроф, тай штроф, тай штроф.
- Ше ский штроф! — доповів хтось з гурту, що притакував бесіді розлючених бадіків.
- 25 — Таки послідну сорочку з тебе здерут, ек не заплашиш! — кричав Ілаш.
- Содухи з тебе віженут! — перебив Штефан Приськів. — От май гентам мій Андрійко, а тото дитина, знаєте куме Іла', ледви від землі відросло...
- 30 — То таки приземок, — перехопив гурт.
- Ну, то видите; оногди я витісую собі сворині, а та примха, звичейно ек дитина, де не посади, там віросте, вхопила мені з під руки вісний ніж тай ану майструвати. Я через час обзираю си: нема пожа тай дитини нема. Агії, гадаю собі, еке мале, а еке спри-
- 35 тішне. Іду поза обірник, а воно сидит скулене коло

довбні, ніж на землі, а саме вам таке на тварі, ек чісанне полотно. — Мой, хло, що тобі таке? — кажу, а воно нічо. Я глип, а в него сорочічка кровавіська. — А це відки кров? — кажу, а воно нічо, лиш бліде тай

5 бліде. Хап я його за руку, а на руці вам плесо: кров, тай кров, тай сама кров. Рахую пальці, а пальців на руці петь без одного...

— Порубало си! — підкинув Ілаш.

10 — Най си преч каже, порубало си! — повторив гурт і покивав головами.

— Таки при самій долони, ек-би відмірив, бо то вважаєте ніж гострий, а в дитини кість ска? Шахнув раз, тай палец відлетів.

15 — Аек-же, то ек храбуст, крий Боже лишень від прички.

— А я собі міркую: бити біду, ци не бити? І одно жель і друге не добре, бо то вважаєте так, ек своє тіло. Беру я тай ніби сварю, а сам собі думаю: Слава Господеви, не буде з тебе ні шкільник ні жовнір!

20 — Добра причка лучила си, хотьби й мому Філипови така! — сказав Ілаш.

— Йй, най Бог криє, бадіку Ілаше, вас від усєкої прички тай усіх нас ірщених! — протестував руками приземкуватий Юрко Бросюк. — Аби так був відтєв

25 собі руки, тай годуй каліку на цале жите?

Одні з гурту притакували Юркови, а другі невгавно слухали бадіки Штефана, що оповідав дальше:

30 — Спер я губков дитині кров, відшукав у термітю палец тай несу його до профецирки, най дивит си. — Я прийшов, кажу, замендувати вам, пані профецирко, шо мій Андрійко вже до школи не ме ходити. — А вона каже: — Екі ви, чоловіче, дивні, та то ліпше, ек ваша дитина буде знати лумара. Тепер скрізь треба

35 Нї, кажу, мій Андрійко не піде до воська. — Або ви знаєте, ци не піде? Знаю, кажу.

Тут усміхнув ся Штефан Приськів таким усміхом, шо малює на лиці вдоволенє із самого себе.

40 — Бодай вас, бадіко, неволя втєла, скі ви смішні! — прожартував дехто.

— Таки знаю, кажу, тай витігаю з дзьобні Андрійків палец. А дивіт! — А вона вам глипнула тай засторопіла. Поблідла тай ані дихне.

— Ей, бадю, з'уміла си! — задивував ся Ілаш.

5 — А тепер, — кажу, — знаю, ци не знаю?

Штефанове лице роз'ясніло ся дужше від усміху, а права рука піднесла ся в гору, наче-б також дожидала вдоволяючої відповіді на завдане питанє. На лицах згуртованих бадіків промайнув теж легкий сміх.

10 — Ідіт гет чоловіче, — каже вона мені крізь силу. Так омвно їй стало. Кинув я їй палец, пішов д' хаті тай нічо день, нічо другий, і тиждень нічо. Аж позавчера сиджу собі в хаті та кручу воловід, а то рип, входить здекуційник. Плати, каже, за хлопця штроф, або забираємо!

— Ей падочку, а то, брє, погана душа подала на штроф! — сердито відгукнув ся Ілаш враз із гуртом.

20 — Тьфу на таке, кажу, таже мій Андрійко відрубав собі палец. — То ніц, каже, най собі про мене ногов пише; платїт! Я вже вбезсебив си тай кажу: — То єк тото, школа вже старша від воська? — Старша ци не старша, платїг — каже. Беру я тай платю, аби не зафантували.

25 — То не є одлук права; наш найєсніїший тато не дав таке право, — з цілою певністю доказував обурений Ілаш. На його чолї уставили ся зморщкы в простих лініях. То не такі зморщкы, що хвилево виступають на погідному, рівному чолї пана, коли він сердить ся на свого слугу за невдатну услугу, а такі собі прості, своєрідні зморщкы мужицького чола. Із пересердя вони нераз уставляють ся простими лініями, але не щезають ніколи.

— Мой, безпалкого й до воська не возьме, не то до школи! — крикнув Семен Дранчук.

35 — Лиш глипне, махне руков, тай: пашов, каже, кулешу їсти! — додав Гриць Климів.

— То не по правді, куме Штефа'!

— То драча, куме Іла'!

— Драча! драча! — відгукнули ся бадіки.

40 Дехто затиснув кулак і мозби наміряв ся ударити

спільників тої „драчі“, дехто сплеснув в долоні і заломлював руки. А Ілаш лютував даліше:

— Або то по правді, шо в моїй керниці води нема, від коли у школі викопали керницю? Сьогодні йде моя Палагна зачерати, а то сухо, ек на приділку. Міркуйте собі люди!...

— Та то й у мене також вода дес пропала! — крикнув Ілаш.

— І в мене, і в мене нема води, і в мене! — повторяли бадіки.

— А хто-ж закрвав нам воду, ек не школа? Доки там не було керниці, то вода скрізь була. А то собачі бештифранти примістили екус зелізну каблуку, шо лиш посіпай, тай уже чюрит вода із усіх жил.

— Школа закрала нам воду! — гукнув Ілаш.

— Школа закрала нам воду...

— Мой, бадіки, а ми цему терпіти мемо? Бог дав воду для всіх, не лиш для школи. Засипмо керницю коло школи, за цесе права не буде!

— Таки так, шо не буде! — загув гурт. — Ходім, засипмо тай уже. Най пе кров ізза ніхтів. А то, бадю, навіть воду нам украли, мой брє, воду нам украли!...

Насамперед вихопив ся з гурту один бадіка. Підійшов люто пару ступнів, пристанув, оглянув ся, чи не йдуть за ним інші і гейби на зазив викликував голосно: „Мой брє, воду нам украли!“ За ним намірив ся другий, третій, четвертий і повтаряли теж саме, оглядаючи ся на інших. Нарешті рушили всі із толоки і попрямували до школи.

Заким ще сонце пішло на відпочинок, зупинило ся на одному гірському шпилю, так як зупиняєть ся на порозі мати, коли при відході в далеку сторону прощаєть ся із своїми діточками. Його золоте проміння, то світляні ниточки, шо придають ся на низанки

для мрій палкої надії. На них нанизують свої мрії старі й молоді, бататі і вбогі, пани й мужики. Кождому бажаєть ся иншої речі, тим і мрії у всіх неоднакові. І соняшне промінє грає усякими красками, шо незамітно зливають ся в одно чудове сяєво. А мужикові мрії черні; щож, йому всеюди дієть ся кривда, тому

й не видко їх між иншими. Багацькі та панські закри-

вають їх собою. Люди-ж знають звичайно тільки ясні, золоті мрії. Золотими красками надії любовала ся молода учителька, що не давно спровадила ся до сего села, в котрому „шкільна керниця закрала людям

5 воду“. Вона з повним ентузіазмом почувала гірку долю народа. Працювати, невгавно працювати для його добра і вчинити його щасливішим, то була її мета, її ідея. А мрії? Мрії стелили ся золотим промінем над

10 тим самим рідним народом, але народом, що двигнув ся завдяки її праці із тьми тьменної. Вони так і сяють перед нею і ще дужше загрівають своїм теплом її ідею. І не притахають вони, а могли притахувати. Темнота, яку розігнати вона бажала, могла пригасити

15 їх. Але вона знала свій народ і не попадала в розпуку, коли зустрінула ся з його темнотою. Її вважають люди на селі своїм ворогом, але то промине. „Все те ізза незрячости“ — думала собі. Нераз доводило ся їй відчути наслідки тої незрячости: от недавно приносив

20 Ілаш відтятий палець свого сина, як документ на увільнене від школи — і вона зомліла була тоді. А Семен Дранчук жадав від неї волося із голови на підкурене сина, що мов би то перелякав ся її в школі, — але то марниця. Щезне темнота, а тоді опинить ся вона в ясній країні радощів. Тільки праці, праці!

25 І вона працювала...

Сьогодні вона веселійша, ніж звичайно. Діти щобечуть на її питання, як молоденькі пташенята в лузі. Радіють діти і вона собі радіє. А сонце прощаєть ся із високого шпилья; зараз зайде і завтра вернеть ся,

30 бо так мусить.

Наука скінчила ся, діти помолили ся, але не кваплять ся домів, як кожного дня. Ніби шапок шукають, ніби пані учительці ще щось сказати хотять на відхіднім.

35 — Прощу пані, — промовив несміло Філіпко Бокатій, — нам тут так добре, що і йти не хочеть ся!

— Дуже красенько, дорогі діточки!

— Пані дуже добрі, — проговорили всі разом.

40 — Прощу пані, — говорив дальше несмілим голосом Філіпко, — прощу пані, чи я буду попом?

— Будеш, синку, лише слухай мене так дальше, — відповіла з усміхом учителька.

Філіпко почервонів, кинув ся щілувати руки учительки і вийшов, а за ним теж саме робили і його товариші.

Учителька станула при вікні і споглядала радісно за дітворою. Перед нею виступили її мрії, що стелили ся на соняшнім проміню, але їх перервали на хвилину невиразні хоть голосні крики надходячої громади.

— Засипмо, таки засипмо, права не буде, наш найеснійший тато... — кричали бадіки один навперед одного.

Учителька не чула слів, чула тільки голоси; їй здавало ся, що се батьки ідуть звідкись-то підохочені. Так нераз бувало.

Дітвора побігла на зустріч крикливим бадікам. Звісно, діти, цікаві. Але крики притихли, бадіки звільнили хід.

— Дедику, — лебедів Філіпко, пригортаючи ся до Ілаша Бокатія, — мені казала пані, що я буду попом!

— Дедю, дедику, вам прийшов фірлідунок, стоїт так, що Штефан Приськів має термін на петницю, від завтра за дві неділи, — розповідав безпалкий Андрійко.

— Де, дедю, завтра прийдуть до нас пані, казали, що принесут ліки нашій Настуньці, — щебетав маленький Петрик Бросюків.

— Де, де, де, де... — загомоніли діти, що урадували ся зустрічі своїх батьків і ділили ся з ними своїми радощами. — Наша пані така добра!...

30 А батьки? Вони стали, як не ті. Позирали то на дитий, то на себе, то спльовували, то чіхали ся поза уха. Самі не знали, що робити; вони засоромили ся.

Учителька, побачивши їх так супокійними, жалувала, що перед хвилиною в думці посуджувала їх, буцім-то вони підохочені. Жалувала і веселійшала.

— Це, куме Штефа', то — то — хіба --- даруймо, — відізвавсь по хвилі замаруджений Ілаш.

— Та я также так міркую, куме Іла'.

— Аскже, аск, бігме, даруймо! — говорив Юрко
40 Бросюк.

— Таки так, що хіба даруймо воду! — озвалися прочі.

- І без прощання з собою стали скорійше розходитися з дітьми, кождий у свій бік — тай кланялися низенько учительці, що стояла при вікні і дальше снувала свої мрії.



Злодія зловили.

- По Відорщах умер йому дьидя, відтак за дьидем не забарила ся неня, а відтак забрали жиди усю від'умерщину. Сім неділь без одної ходить уже малий Юра
10 Приймаків „льонтом“ і ніхто його не питає, чи їв він, чи спав, чи має сорочечку. Ніхто ані раз!

- Бліде личко пожовкло, як віск; на ньому вирізали ся по обох боках кісточки, а очи потали в голову і позакисали. Лишень кучма нечесаного волося буйнішше
15 виросла і накрила чоло й цілу потилицю, а сама не накрита. Також передні зуби попідростали йому замість тих, що повипадали ще за дьиді. Та щож! Горішня губа не завтякає їх накрити, тому кривить ся йому на вулиці дівтора і прозиває його „вишкіреним“.

- Ще за дьиді пас він козу дома, пас межами та поточинами, але не ціле літо, лише доти, доки жиди козу назад не відобрали. Тоді було йому святе жите,
20 він пастушив. І тепер ще ходить з батіжком; пужівно вирубав з ліщини, а батіг пересукав собі з курмея, що загубив його чийсь кінь запутаний на толоці. З того-ж самого курмея усукав він теж мотузок до підперізаня.

- То так іде він вулицею тай батіжком: тріс! тріс!
А як тее уздрить котрий газда, то насмішкуєть ся з него згірдливо:

- 30 — А ти мой хло' пси пасеш?

Юра схиляє тоді лице в долину, батіжок ховає назад плечий, каже газді гречно „Славайсу“ і борзенько з ним розминаєть ся. А потому знов далі: тріс! тріс!
Так дуже любить пастушити.

Однак ніхто не хоче взяти його за пастушка. Прийшла була з другого села тітка, що служить там у єгомостя, тай завела його до богача Кречуна, чи не взяв би до маржини.

5 — Не потрібую я такого вулишника, най би ще мені потег шо від хати та з'лезентировав, тай шукай вітра в поли. Я свої достатки сам собі обкутаю, а то пустий зафеленок! — гримнув Кречун на Юрову тітку. А Юра напудив ся тай утік з подвіря ще заким богач

10 вивговорив своє.
— Шезни та пропади від мене, паскудо, лиш сором ми робиш! — прощала ся з Юрою тітка, вертаючи на свою службу.

І Юра мірить дальше громадські вулиці.

15 Найде де садовину, в лісі афину або ожину, то лиш пролигне тай уже нема. А змилуєть ся хто та дасть грінку хліба, то він не зараз її візьме. А як бере, то видигь ся йому, що світ на нього паде.

— Простибі, вусчку, вуйночко, я не голоден, —

20 каже, а сам очима їсть.
Такий іще соромливий.

* * *

Як ідеть ся по-при царинку богача Кречуна, то понад поточину по-при саме воринє зайдеть ся ід Решетаревій царинці, відтак ід Фенчуковій, а відтак під

25 гору Клотічку. На Клотічці то такі шо року родять афини, що хоч сядь та їдж. Юра заходив туди довгий час на полуденок, але тепер вони вже віродили. Тепер іде він ще останній раз, щоби зізнати, чи не показали ся під самим вершком.

30 Сонце шо лише пополуднувало і взяло ся йти в дальшу дорогу, тай так гріє мир божий, що поти збивають. Стара Кречуниха пустила на царинці теля ід корові, аби корова молоко припустила. Сама вона причікнула з другого боку тай поволеньки відбирає

35 теляти з писка один дійок по другім. А теля так ссе, ссе та підштуркує виме та далі ссе. А крізь воринє Юра призираєть ся, приязно призираєть ся. Скоро теля запхає голову під саме виме, то і він свою голову

вихиляє наперед крізь ворині, а скоро Кречуниха ударить теля по писку і воно відсуне голову на бік, то і він висуває свою голову з поміж вориня назад.

То так йому оскомина на зубах робила ся.

5 Коли відтак Кречуниха ймила теля за хвіст і за вуха тай так затягнула до ялівника, тоді встав Юра з під вориня і став іти даліше навперед себе.

Іде помаленьку і батіжком не витріскує ані раз. Нераз навіть на купину зашпотаєть ся, мов би не бачив світа серед білої днини. По мотузку, що знав з черева на клуби, можна пізнати, що то голод заступив йому очі.

А в поточині вода журчить та мечеть ся з каміня на камінь. Йому пригадало ся, як дядя з роботи приніс був раз із Бесарабії рибу, таку солону, таку добру. 15 Неня зварила була її з цибулею і дала йому таку букату, як на два пальці. Тоді вивів він був козу над поточину пасти, їв рибу тай раз-по-раз пив із поточини воду так, що аж богачка Кречуниха йому завидувала, коли прийшла до поточини з коновками.

20 — Ти мой де був на храму, що так жльокаєш воду? — питала вона тоді зі злости.

Сю солодку згадку перервав йому мотузок, що наважив ся поверх клубів зпасти на землю. Він перевязав його коротше і нога за ногою прийшов уже 25 саме перед Фенчукову царинку. А на царинці корова: му-у-у! — тай просто д' ньому. Корові привиділо ся мабуть, що то Фенчучка іде її дойти тай несе пану, бо то як раз час до видою, а маржинка свій час знає.

30 Юра зупинив ся і спер ся на ворині. Спершу похнюпив голову в долину, гейби над чим роздумував, а відтак запхав пальці в уста і жмякає їх тай дивить ся на корову, дуже жалібно дивить ся.

Корова стала що-раз то ближше підходити до 35 нього, нарешті приблизила ся зовсім, витягнула писок, притулила до його руки гейби обнюхувала, а опісля взяла ся лизати його руки, лице, волося.

Юрі вчинило ся ще солодше як тоді, коли його небіжка неня проти сонця обіськала. То перший раз 40 по нениній смерті зазнає він таких солодощів, такого тепла. Сиротою зустрівач ся він тільки з холодом та

глумом. От уже третій день не мав нічого у роті; коли-б іще стільки, то передня шкірка на череві прилипне до поперека. З вдячності став він гладити корову по її коровячому чолі і приговорювати: „Міцька моя, маленька моя!“ Відтак переліз через ворини, умикав жменю травни і подав корові. Корова їла. Він дивився, як вона їсть і тут йому пригадав ся його голод, пригадало ся Кречунове теля, що так смачно ссало свою маму і знов пригадали ся усі солодощі, що їх зазнав за дьиді та нені. І він забув, де він, прикляк корові до вимя, пригорнув дійки до своїх засохлих уст і ссав один за другим, ссав без тям. А корова стоїть тай румегає. Вона рада, що у свій час молока збудеть ся і виме полекшіс.

15 Але стара Фенчучка не забуває ряду в газдівстві, бо вона вже двацять рік і один газдинею. Вона бере в одну руку вязочку паші, а в другу дійницю, тай іде на царнику ід білуни. Іде тай роздумує, чи лишити сегоднішне молоко на сметанку, чи понести до Берчихи тай сире продати, аби впрятати грошників на свічку ід Богородиці. Вона-ж церковна сестриця. Приходить ід корові, стає, дивить ся, дивить тай своїм очам не вірить. І пашу і дійницю пустила з рук, так розлютила ся.

25 — Ссав бис кров, та бис ссав! — крикнула вона насамперед так само, як кричить на бичка-ласійка, як сей без її призову добереть ся до маминих дійок. Слідом за тим прискочила до Юри, що клячів і ссав без памяти, вхопила за волосє тай перевернула горілиць назад.

30 — То ти котюго? Та ти онь мені молоко меш красти? Злодіюго! Ти до корови вже береш си, рабувати мене хочеш, рабувати, рабувати? — зойкала вона на все горло тай гупала Юру, куди виділа: по тварі, по ногах, по череві. Відтак узяла за кучму, піднесла у повітре тай гевкнула ним назад до землі. Корова тим часом уступила ся із давнього місця, підійшла до полишеної вязки паші тай спокійно собі заїдала. Фенчучці се додавало ще більше злости. Вона взяла вдруге 35 Юру за чупер тай знов піднесла. Юра тепер наче-б зі сну пробудив ся. Доси він не тямив, що з ним дієть

ся, Фенчучка його гупала, а він ні відізвав ся, ні во-
рухнув ся. Тепер пізнав він заслинену тварь Фенчучки,
пізнав і став плакати й випрошувати ся так само, як-би
відпрошував ся, коли-б його хто наторопом без при-
чини став обкладати штовханцями.

— Нічого не буду, вуйночко, не буду, золота
вуйночко, любко вуйночко, не бу-у-у-ду.

Фенчучка не слухала його; вона лишила й корову
й дійницю і вела за чупер Юру д'хаті та все кляла:

10 — Повішенику дідьчий, ти мене рабуєш, рабуєш,
мой злодюго, рабуєш!

Старий Фенчук зачув з хати жінчин крик, вибіг ід
воротам і гукнув:

— Мой Насте, мо', а шо там таке?

15 — Таже аді, ми в хаті, а цес злодюга нас на пни
обкрадає! — відповідала верескливо Фенчучка.

— Ей, деж би? Та дес го найшла?

— Таже аді, приссав си до корови, ек кліщ тай
гет виссав молоко.

20 На се жіноче поясненє плюнув Фенчук у долоні,
відтворив скоро лісу, побіг, як хлопєць, напротиз жінки,
хапнув за руку Юру тай по лиці: повх, то відси, то
відти. І Юра по хвилині голоснійше заголосив і по-
кірнійше став випрошувати ся:

25 — Любчику, вуєчку, не буду, ніколи не буду, по-
ки жити буду!...

— Мо-о-о-ой! Я злодія умію вчити! — грозив
старий, ведучи його за вухо навперед хати.

А Фенчучка не переставала зойкувати:

30 — Гей люди добрі, люди добрі, серед білої днини
краде, з перед очий краде!

То так голосно вона кричала, що всі сусіди стали
збігати ся, як на який дивогляд.

35 Фенчук ще раз потряс Юрою, заскреготав зубами
і ще раз погрозив:

— Мой! Я тебе раз навчу! Насте! а йди-ко при-
неси ножиці з хати.

Настя ще розповідала уривками сусідам, як вона
ймила „злодія“, а відтак аж пішла по ножиці і все
40 кляла, зойкувала.

— Обстричи злодія, обстричи! — кричали сусіди, що догадали ся, на що Фенчук сказав жінці винести ножиці.

Юрі поллялись сльози цюрком; він запищав не своїми голосами. Він знав, що головних злодіїв стрижуть у селі, знав, що то великий сором і тому не стя-
5 мив ся від плачу.

Але Фенчучка винесла ножиці і подала старому. Сусіди в мить ухопили його за руки і щітко тримали,
10 а Фенчук стриг Юрову гичку при самім тілі ще коротше, як стрижесть ся вівці на весні.

То такий зойк звів ся, як його стригли, гейби в горшку пражило ся. Ті, що його тримають, кленуть усіма клятьбами, якими звичайно кленеть ся злодія;
15 Настя ще голоснійше клене, Юра лише час до часу йойкає захрипливим, сплаканим голосом. А ті, що не мали иншої роботи, ходять по вулиці і повістують на допити з верхів бадікам цілу подію. Вони кладуть коло рота обі долоні і кричать:

20 — Злодія ймили-сми!

— Юра Приймакового!

— Ага, того вишкіреного!



Ч І Ч К А.

25 Лежить розпростерта на толічці підгірського села і випручує свої грудками грузи обліплені ноги. Кудли паршивої, необліненої шерсти мокріські від поту. На задних стегнах і на боках запалого черева звисають здохлими селедцями жмутки гною. На хребті ятрить
50 ся рана, а мухи ссуть із неї „матерію“. Хвіст судорожно тріпасть ся, але не розгонить ані мух, ані пари. Чорна грива розкудлала ся кісками по обох боках напруженої тонкої шиї. Закаправілі очи накрили ся

повіками, із проміж закушених, ненакритих зубів тече піна. Дуже мучить ся. . .

Над нею скулив ся гей приземкувата, дуплава кривуля-верба, Гуцул і обганяє крисатим капелюхом кровожадні мухи.

Недалічко на боці стоїть вязка нових, смерекових коновок, кошіль з лижками і бесажки з гелеткою кукурудзяного зерна тай смугляве сідло з попругами.

— То ти мні, Чічко, лишсеш, самого серед Бойків лишсеш? — зоводить Гуцул знеможеним, розколеним голосом.

Із його глибоко вритих очий покотили ся дві великі сльози і сканули ся через пару на хребет шкапи.

— То такими-сми ті отавами візимував, то так-сми ті, Чічко, вікохав? То абис знала, екому-с газді петнаціть рік гарувала, абис темила. Не кривдуй си на мні, моя Чічко, не кривдуй, то ти упала си в пусті руки, у лещтий рід!

Шкапа простягнула ся, як дріт й трутила агонічним рухом властителя, що ляментував над нею. Очі її відімкнули ся і станули лубом. Вже більше не киваєть ся...

Гуцул підвів ся із землі і вхнюпив болячий погляд у трупа товаришки:

— За тото, що-с ми домівку вігодувала, то я ті псенков на тот світ віріжею, то так ти у торбеїв заробила си! Аді ека опока на тобі, аді ек шкірка ти потріскала. Але стебла чужого не рушила-с, але не заклев ті ніхто в світі, то най си текне від такої муки. Ти риг собі у ногах виходила, хребет-сс собі поломила.

Однако-сми заробили си, душко, однако!

Із його рук випав капелюх, а лице скривило ся до плачу.

— Гей люди добрі, за шьо мні так Біг покарав! — плеснув долонями і став микати собі чупер. — Скорней си душко Чічко, скорней си, аді терхівочка хребет ті виїла, аді мушня ті ссе, аді вся кров з тебе випарувала! Самого мні д' хаті виріжеш, самого? — голосив, як мала дитина.

— Мой хло', Гуцулїйю, а ти здурїв, шо так ревен над кобилов? — гукнув натороном підгірський, того-сїльський мужик, шо справив ся у лїс через толїчку.

5 — Адї озміт довбню та вгатїт ми в голову, най си не дивлю.

Гуцул припав ід шкапі і обмотав її напружену шию синожилавими руками.

Підгірянець приглянув ся близше і засоромив ся своєї бесїди.

10 — Мой Пе', Ники', Фе', а йдїт-же суди! — крикнув він у ту сторону, як ідеть ся ід сїльським хатам.

Гуцул бовтає лицем по кїнській гриві і приповідає:

— То такими-сми тї отавами вігодував, то. . .

Надбігли прикликані мужики.

15 — Шо, упала? упала? пустїт кров, ратуймо! Ратуймо христїнина! Ножя! — озвали ся наполохані клики.

— Нема куди шьо робити — то вже по всему — сперечив ранший очевидець.

— Минула-си?

20 — Ого!

Всї ратівники звернули тепер свою увагу на Гуцула. Взяли ся відривати його від кїнського трупа.

— Берїт мнї люди та добивайте та най буде прах на цалий світ — кричав він несамовито і повилював ся ід шкапі.

25 — Май розум, бадїку, тото вже пропало, мерця не підведеш, — утихомирювали люди, підвівши його силоміць на бік.

30 — Не траба мнї тепер на світї, бігме не траба; адї киньте ми грани межі очі!

Гурт лагоїв його бесїдою:

— То причка, бадїку, та най си на цїм текне, не відходи від розуму.

35 — Я нікому межі не випас, віхте псенки нікому не взев, то за шьо мнї так Біг покарав? — жалувал ся бадїка і торгав ся з рук, шо його цїпко держали.

— Теску Ник' — радить один із ратівників, — ану ведїт чоловіка д' хатї, таї заберім терхівку до вас, бо то нема коли грати си.

40 — Аек, аек, берім чоловіка д' хатї, най си втємит — притакнули другї.

Стали брати Гуцула тай терхівку ід Никифоровій хаті. Він торгав ся і рвав ся ід шкапі і завірював очима.
— Гей люди добрі, зробіт ми тут амінь тай перекажіт мойї, най веде діти з торбами.

5 Повели. . .

За часок прийшли два легіні з рискалями і взяли ся закопувати Гуцулову Чічку, аби її богацькі собаки не рознесли і не внаджували ся до маржини.

— Це, хло', сам хамут, не конина — каже один.

10 — Та видко си, шо хамут; не з'угарне було ходити тай крепнуло — каже другий.

— Аді черева ні раз не видко!

15 — Відки буде черево, коли тот торбей старецкий стебла паші не має? Я ше був приземком, як-сми го затємив.

— То в'одно ходит з коновками такий, ек сегодни, днями не ївши. Аді капшук з тютюном то білший, ек у неї черево,

— Віді й він довго не потєгне!

20 — А! їго таке, шо лиш го дес на дорозі найдут, тото тїнь чоловіка. Але ше ми сегодни смішно, ек собі нагадаю, ек він передтогід на Бриндзейчинім вєсїлю вимінев був усї коновки, тай дали йому начінки, й порцію горівки, а він завів гуцулскої:

25 „З тої гори два явори межи ними чічка
Бодай-жеж мні смага втела, шо-с така маціцька“.

— Ой кажу, шо маціцька!

Взяли її піднімати, щоб кинути у викопану яму.

— Нема ваги!

30 — Бо зморене сарачетко.

— Ов! то мой хло' скрізь бідує мир божий!

— Скрізь на світї біда! Аек біда, ше ека біда!

35 Закопали Чічку із шкірою, із гривною тай з усїм; не лупили, бо шкіра дуже потріскала ся, то на постоли пуста.

*

*

Перший раз в житю вертає коновкар до домівки сам-саміський. На плечах бесажки з кукурудзами, а під пахою Чіччина узда. Осінний вітер жене прудко крізь густі бори і дує коновкареви у розшімкану пазуху на груди.

Йде із лісів шум, таких глухий, жалібний, прошибаючий.

— То файне я віданечко несу у домівку, то хата від зойків лусне — обвівають холодні думки серце коновкареви.

Мертволиций місяць вибалушив свої совині очі з поза набресклої хмари і стелить його горбату тїнь назад него.

Коновкар обертаєть ся назад себе, хоче погладити свою Чічку, запитати ся її, чи дуже змучила ся, чи терхівка глибоко вїла ся у хребет, — хоче потішити її, що вже не далічко хата.

Та замість Чічки видить він свою тїнь із терхівкою. Йому робить ся студено коло його розмяцканого серця; воно терпне.

— Осиротилас мні Чічко, тай жінку тай діти, то тепер нам всім крєпір буде!

І тисне узду під пахою і корняє ноги до дальшого ходу.

Що візьметь ся йти борше, то зараз спирають його голі, як пять мужицьких пальців діти, спирає жінка.

— Шо я їм тепер скажу? Печінки розседут си їм тай мені!

Страшно боїть ся своєї бесіди, що нею повістувати ме домівці про Чічку.

Вітер душе скомлить по яругам і розпеченим жигалом вертить ув ушах коновкареви: нема Чічки, нема нашої мамки!

Він пошпотуєть ся об камінь на дорозі, викрісує з нього вогню, бо його серце розпалюєть ся, заходить кипячою смолячкою.

На момент відтерпас.

Він знов обертаєть ся назад, хоче сказати Чічці, аби сокотила ся і неударила ся об той там камінь, але Чічки нема лишень його горбата тїнь стоїть назад него.

А в долині той потічок, що в ньому він на попасі Чічку напував і сам із нього пригорщами воду пив, без влину допитуєть ся його своїм плаксивим журкотом : де Чічка ?

5 А той темний, понурий ліс дивить ся на нього своїми великими очима й допитуєть ся усіма ротами : де Чічка ?

А тота придорожна громадська травиця, що цілу ніч умиваєть ся слізми від нав'яного пороху і тремтить 10 голіська від студени, піворить дряжачим голосом : де Чічка ?

Коновкареви вириваєть ся із запечених грудий тяжкий струпішілий стогін. Він ще дужше тисне узду під пахою і підводить задеревілі ноги.

15 — То сарачетко доброго серця було. Сегодни люди гаде, а вона петнаціть рік вірне робила. Аді вкусити не було шо, а ми усіх Бойків переходили. Хоть голодні, а хоть босі, завше ходили. Де ека є коновка у Бойка, то все моя Чічка переносила, а я лиш дзерно 20 носив тай кошелки з лижками.

* * *

Нї місяць, нї зорі не хотіли дивити ся, як коновкар витати ся ме із своєю челядкою. Геть поховали ся за хмари мраки, що розстелили ся по горах і давить їх своїми важкими краплями гей розтоплене олово, гей 25 мужицькі сльози.

Коновкар увійшов у хату, скинув з плечий беаги і споглянув задубілими очима на жінку й на діти, що схопили ся із землі від потахлої ватри і кинули ся витати дьидю.

30 Коновкариха борзенько вибігла, щоби розсідлати Чічку, накрити веріткою і дати їй ліки на „золзи“. Дітвора впелескала ся до дьиді :

— Дедику! ми устарали Чіцці сінця, три везці устарали !

35 Коновкар не відзиваєть ся.

Улітас до хати назад коновкариха і з перепудже-ним поглядом питаєть ся голосом, що прочуває розпуку :

— А Чічка де? Ти сам?

— Дєдику, ви де лишили Чічку? — запіяла дїтвора.

Коновкар береть ся відповісти, але його уста не можуть відімкнути ся. Він вхопив у руки узду і показав її у відповідь жінці-дїтям і весь затремтів, а очи по-
5 пісніли.

— То ти сам прийшов? — зойкнула жінка вдруге.

— Нема Чічки дєдику? — завели дїти.

— Нема! — жбухнуло жасне, тяжке слово із ко-
новкаревих грудий.

10 Так жбухає кипяча кров із серця, що його тяжкий камінь роздавлює, розтріскує. . .

* * *

15 Таке темне зробило ся на дворі небо гей саджа, що вихоплюєть ся з диму фамілійної ватри і присїдає гуцульські стїни, стелю, лица, очі і затикає гуцульські горла.

Із коновкаревої хати опадами вибігають на зігнилий дах придушені стони і вкосичують його собою :

— Чічка! Чічка! Золота наша Чічка!



Лесь Мартович.

ВІДМІНА.

I.

Від порога до стола мокра, болотна стежка, бо на дворі слота. Світ поменшав, стало тісно неначе в горшку. Від сего нудьга бабі, на печі, що в таку пору завсіди кашляє; нудьга Іванисі варити, бо курить ся; нудьга Іванови сидіти за ткацьким варстатом, бо не видко.

Аж нараз відчинили ся з лоскотом двері, а до хати вбіг босий, заболочений по коліна хлопчище Микитка, наймолодший Іванів брат. Гримнув за собою дверьми, аж вікна задзвонили. Нудьга зараз утекла, а всі трое в хаті поїднимали голови.

— То що, хата валить ся? — запитала баба з печі.

— Ігі! на твою голову! Тебе пошибло? — сказала Іваниха до Микитки. — Чому Бога не похвалиш, як уходиш до хати?

— Бо не маю часу.

— А чому не йдеш поїдувати бабу, в руку.

— Бо я не до баби: я прийшов до Івана.

— Ти до мене в гості? — обізвав ся Іван ізза варстату. — Зараз я тебе прийму за гостя, що понесеш сідало в жменях тай три дни не сядеш.

— Я таки того прийшов. Возьми, Іванку, пужално, або ліпше истик та збий мене так, аж аби кров просякла крізь сорочку!

— Ти сказив ся?

— Бо мені треба знаків.

— Яких знаків?

— Синців! Мене сьогодні бив Ціпенюк, а я хочу його до суду завдати. Біда, що нема знаків та не буде йому нічо, а я його мушу до арешту всадити.

— У тобі, мой, дідько сидить.

— Ходи, Йва', та спариш мене в порядку.

— Може би ти причепив ся сухої гиляки не мене. Баба на печі розлістила ся:

5 — Уступи ся мені з хати, напасте жидівська! Ти би такого порядного газду до арешту давав? Господоньку милосерний! Який тепер поганий нарід настає на світі. Геть! ти антихристе! бо як возьму яке лихо тай перевалю тебе!

10 — Коби-сте годни, то я би ще вам подякував красненько. Але ви лиш за дурно хліб збавляете тай не можете скопати.

Микитка навмисне дражнив бабу, аби його побили. Баба аж посиніла зо злости!

15 — Та се чортеня напастує мене в моїй питомій хаті. Іване! А ти мовчиш? А хомни-ж його раз, нехай уступить ся!

Микитка підхопив:

20 — Хомни, Йванку, хомни! але скільки раз пужалном, або истиком. Я тобі спущу свою пайку по батьковій смерті.

— Іди-ж ти мерзо! Ти й так зогниєш у креміналі та лишиш мені пайку.

25 — Але так мене борше вхопить, як вилізеш мені сьогодні на здоров'є.

— Іване! — воркотіла баба. — А ти з глузду зсунув ся? Но міркуйте люди добрі, ся нужда напала мене в хаті, а він із ним у розмову зайшов.

30 — Та бо ви, нене, цитьте! Він вам лиш на то догонить, аби його побити.

Баба замовкла.

— Ходи, Йванку, та вибеш мене — достоював Микитка. — Я вхоплю ся в сніях жорен, а ти з заду парь, що влізе ся. Бо як не схочеш, то, бігме, пожалуєш: я тебе підпалю.

35 — А ти підсвинку, що гавкаєш?!

Розлютивсь Іван, а Йваниха й собі вмшала ся:

— Ти гадасш, що такому джусови тяжко? Таже він не має Бога в серци.

40 Микитці заискрились очи:

— Тай того збіже би вам погоріло, що сте в літі накрали в батька. Не бій ся, я видів.

— Йой! — крикнули в один голос Іван і Іваниха. Іван вилазив із за варстату червоний із люті.

5 — Бігме, таки бій! — крикнула Іваниха.

— Ти мене злодієм робиш?! — говорив Іван і розсотував нитки з ноги, бо з пересердя запутав ся. — Пожди, пожди, зараз я з тобою розправлю ся!

10 — Я тобі ще щось, Іванку, скажу, аби-сь дібрав більшої злости. Знаєш, де твої нашильники, що в літі пропали? То я їх украв та порізав на ременці тай зробив шори на нашого пса.

— А ти шибенику якийсь! — Усі трое не тямили ся зі злости на Микитку.

15 — Ходи, небоже, зараз я тобі справлю парню! — сказав Іван, ухопив Микитку за обшивку її таки виніс до сінній.

II.

Жінки лютили ся в хагі.

20 — О! Нехай же бє, нехай же добре випарить, коли сам лис ізловив ся в пастку! — говорила баба.

— А се сміте злодіями нас поробило. Та він мусів і батькови таке наговорити. А бодай же його скрутило! Тай таку шкоду заподіяв. Боже! Боже! Що я за тими нашильниками не наплакала ся, що ми обое з Іваном не нагризли ся: таже нашильники коштували півтретя лева!

У сінях счинив ся лоскіт.

— То що? Він його так гупає? — запитала ся баба. — А йди-ж, подиви ся.

30 Іваниха виглянула до сінній:

— А як же! То Іван його так періщить. А він як камінь: держить ся жорен, закусив зуби тай ані скривить ся. Ще каже: — Бій у одно місце, аби ліпше синець виступив.

35 Трохи згоді говорить баба:

— Кажи, най уже перестане, бо ще заголомшить його до біди. Але відай уже не бє, бо втихло.

Іваниха знов виглянула до сінні:

— Скинув сорочку тай каже Иванови дизити ся чи є великі синці. Заставляє далі бити, бо хоче, аби кров просякла.

5 Знов лоскіт у сінях.

— Кажі, найі перестане — говорить баба — бо ще яка напасть буде: готова біда сконати. То лиш завзяток у нїм такий, а сили нема: таж йому лиш на чотирнацятий рік.

10 Не треба було казати, бо Йван як раз увійшов із Микиткою до хати. Микитка блідий, як стїна, трясе ся на цілім тілі, губи тремтять, як живі, а сльози течуть по лиці.

15 — А смакує? — каже Йван. — Се за мої нашильники.

— Ото з тебе газда! Змучив ся; не годен уже далі бити.

20 — Тобі, чорте, ще мало? — каже Йваниха. — Ади, як єсь заплакав ся. Так за рідним батьком не будеш плакати.

— Ти гадаєш, що я плачу? То сльози самі капають, бодай їх шлях трафив — говорив Микитка, ловив жменею очи так, як ніс і пирскав сльозами на землю. — Я вас мушу висякати дїдьчі очища.

25 — Чо' стоїш? Чому не йдеш? — обізвала ся баба з печі.

— Чикаю, чи буде печи, бо як ні, то най іще бє. — Ех! занекло. Ой! пражить, як вогнем. А тепер Цїпенюку посидиш собі! Порядно жарить. Се мене пожене до міста, як батогом. Землі не буду доступати, так хутко побіжу! Як цуговий кінь.

Микитка побіг до дверей, а з порога ще сказав:

35 — А ти, Іванку, не кажи нікому, що то ти мене так ізбив, бо підеш сам до арешту за то, що посїк мене на капусту.

Як уже Микитка пішов, то Йван заговорив:

40 — Я не вірив у ніякі забобони, але тепер вірю, що він — відміна. Се дїдько підміняв свою дитину. Він так доїв дома кождому, що батько хотїв уже його вбити. Але відтак гріхував ся тай таки бояв ся кремїналу. Купив коня такого, що копає її кусає тай підкував

на всі чотири ноги. Думка була така, що Микитка товче собою поміж конї та кїнь морсне його підковою по чолї та зробить йому амінь. Гадаєте, що лучило на него? Де там! Кїнь копнув батька, копнув неню,
 5 копнув мене, а ся відміна лазила коневи попід живїт, тягала за хвіст, а кїнь його й не рушив.

Баба зажурила ся.

— Я казала, що з сего буде якась напасть, бо він або на дорозї де залякне, або всадить тебе до
 10 арешту.

Але як кожде взяло ся за свою роботу, то журба шезла, а натомїсь причепила ся наново до всіх троїх слотяна нудьга.

Микитка-ж був уже далеко за селом. Жваво скакав
 15 по болотї, а брудна вода голосно свирщала і пирскала високо з під його босих нїг. Про біль спини не дбав, бо тішив ся думкою, що судовий лїкарь огляне синці й через те буде Цїпенюк покараний. Цїлий світ робив Микитці на перекир: дома його зневажала й били, на
 20 селї його били, від нікого не чув привїтного слова, хїба тільки сварку; тим то й рад був Микитка, що й він віддячить тому світови тим же добром.



НА ТОРЗІ.

Проць і Проциха продали в містї на торзї дві курці, копу яєць, пів корця жита тай купили порося
 25 й дві дощї карник залатати. З полудня, як мали вже йти до дому, каже Проць до жінки:

— В тебе є які гроші?

— Та які? — каже жінка. — Маю ще в платинї три новї: дїтям на колачики.

30 Проць драпнув ся ніхтями по немитїї потилици тай лишив на нїй за кождим ніхтем рївчик, наче розплуги на рїли.

— Ффі-їть! А мені ще треба цвиків купити. Маю гульних пять крейцарів, а то треба зо двацять цвиків. Як не стане, то даш.

Проциха справила до чоловіка обі долоні:

5 — А най Бог боронить та заступить! Таже то би таких плачів.

— Говори свої! — бовтнув Проць. — Я слиною приліплю дошки?!

10 Тай пішов у місто, а Проциха лишила ся коло фіри сусіда Івана, що з ласки зробив їм вигоду тай забрав дошки на свій віз. Стояла неподвижно на однім місци, прижмурила очи, що ціле місто здало ся їй, наче в сумерку, а всякі гадки стали їй зносити.

15 Вернуть ся до дому вже смерком. На Івановій хаті бузьок клепатиме, а Семенові вівці будуть бляяти. Крізь стріхи синій димок продираєтме ся, а з другого кінця села заводити ме сонівка. Дмитруньо й Настуня ждати муть їх на воротах та як тільки їх назирять, пускають ся бігцем проти них. Дмитруньо зараз же й
20 прибіжить, а маленька Настуня облишить ся з заду й стане плакати.

А Проць пішов у саму середину міста, на жидівську вулицю. В обох періях аж кишіло від жидівських склепків.

25 Зараз таки зачепила його горбата жидівка з крайного склепу.

— Що купуєте, газдо? Ходіть до мене!

— В тебе нема! — сказав Проць тай не подивив ся навіть на неї.

30 Жидівка вхопила його за рукав.

— Чому нема? Ходіть!

Проць увійшов до склепу. На помості й на полицках стояло всюди скло, тринною й стухлою соломою обложено.

35 — Цвики є? — запитав Проць.

— Нема цвиків. Купіть собі лямпу. Дуже дешево. А світить, ц-ц-ц.

— Іди, бо як ти засвітю, то три дни тобі свічки в очах муть стояти!

40 Вийшов розлючений.

Жидівка вибігла за ним.

— Чуєте, газдо, як вам треба цвиків, то йдіть до мого зятя, отам-о з другого краю вулиці. Зараз вас мій Абрамко поведе.

*Тай стала верещати:

5 — Аврум! Аврум! Аврум!

Абрамко не було. Проць не мав коли, тай пустився йти. Але жидівка вхопила за сардак і не пускала.

— Чикайте трохі, зараз Абрамко прийде.

10 — Скараскай ся мерзо! — при сім слові сїпнув так сардаком, що жидівка мало носом не запорола до плиток.

Зайшов прямо до того склепу, що на дверях висїли поіржавлені ланци. Там стояв дванацятилітній пейсатий жидок.

15 — Шо купуєте, газдо?

Проць визвірив ся на него.

— Я з тобою не говорю! Де газда від склепу?! — обізвав ся сердито.

— Що-о-о? Та то все одно: я также продаю!

20 — Я тебе питаю ся, де газда від склепу. Чуєш, чи ні?

— Зараз увійде.

За хвилию ввійшов старий жид, сивий, як молоко.

25 — Ви газда від склепу?

— Я. Ну, або що?

— Продасте мені цвики?

— Чому ні? А яких вам треба?

— Бритналів. По кілько за крейцар?

30 — На вагу продас ся.

— Я на вагу не хочу, продайте на штуки.

— Ну! по крейцарю возьму в вас.

Проць як стояв, так обернув ся й пішов. Вибіг старий жид, вибіг малий жидок.

— Верніть ся, газдо, чуєте!

35 Проць удавав, шо не чує. Жидок підбіг за ним і вхопив за рукав, а Проць обернув ся й ждюхнув жидка кулаком у груди.

— Уступи ся, кажу! . . .

Жидок відскочив, наче кіт від собаки.

40 Тимчасом надійшов старий жид:

— Ну, верніть ся, що дасте?

— Я не купую — сказав Проць і чинив ся, що хоче відійти.

— Чому не купуєте? Вам треба цвиків. А, бігме, нігде не дістанете дешевше, як у мене. Аби я такий щасливий рік мав.

Проць став лагідніщий.

— Як у вас купувати, коли правите, як за рідну маму?

— Ходіть до склепу; якоесь погодимо ся.

Цілий час держав ся жид Процевого сардака.

Проць іще не квапив ся йти. Став тай розміркував у своїй голові, з кілько цвяками найменше може обійти ся й кілько найбільше може за них дати, аби не рушити тих крейцарів, що в Процихи. Жаль йому було малих пустіїв, що вибіжать проти него й крізь ніс жвиндіти муть: „Де! шо сте купили в місті?“

Міркував — міркував і як раз доміркував ся до того, що тих три крейцарі від Процихи саме не стане. Така його лють зібрала, що бувби всю жидову перемолотив.

Оттоді знов підступив до него жидок. Проць за- тис зуби тай справив до жидка кулак наче довбню:

— Набік, гнидо! бо як тя ковтну тай і не кивкнеш!

Старий жид, як би нічо, сіпнув Проця за сардак:

— Ну, газдо! що стоїте дурно? Міні треба вторгувати, а вам купити.

Зайшли до склепу. Проць став просити жида:

— Бійте ся Бога, Мошку, чи як вам, майте мило- серде. Ви би таки чоловіка облупили. Ви собі розкла- діть заробок на всіх мужиків, а не то з одного тай маєство робити!

Жид став клясти ся; йому се йшло так гладонько й борзенько, як молитви:

— Заробок? Який заробок? Аби я так до завтра дочикав, аби я такий легкий рік мав, аби я так на очи видів, аби я так з дітій потіхи діждав ся, як я маю на цвиках хоч крейцар зарібку.

— Дай Боже, дай вам Господоньку святий, шире вам сего жичу, — сказав Проць тай крутив головою.

— Гадаєте, що не дай Боже? Таки, дай Боже! — Ну, кажіть що даєте?

— Даш до пять за крейцар?

Жид плюнув:

— Ігі! на твою голову!

— Гікни! А по штири даш?

5 Жид скулив ся, як кіт до миши:

— Брав бись по штири?

— Ні! в голову бих ти позабивав. Та гавкай уже раз, по чому?!

Жид озлобив ся:

10 — Гавкай сам із псами!

— Іж, дави ся своїми цвиками! — по сім слові
Проць вийшов, а жид ще крикнув йому на вздогін:
Дам три за два крейцарі!

Проць обернув ся на порозі:

15 — Ая! Ще ти й прядива додам, абись собі мотуз
усукав, та повісиш ся на цвику!

Вийшов на вулицю й здавало ся йому, ніби він
десь у лісі, в самій середині, а то його з усіх боків
вовки обскочили й наважили ся жите взяти. Місто,
20 місто — обдирство, ошуканство, наче хто шептав
йому в вухо.

Аж іде Василь, з того-ж села, самою серединою
вулиці. В правій руці батіг, у лівій коновка, в коновці
сушений короп, на шиї дріт, а на голові три капелюхи.

25 Спідний — старий соломяний; середний — новий, су-
конний, чорний, для себе про свято; а верхний —
новий, сивенький для синка, Грицка, також про свято.
Проць до него:

— Заратуйте-ко мене хоть шісткою!

30 Василь махнув батогом:

— Куме Процю! та я осьде ледви тлінний: на
гуску соли ми не стало. Будем у штайранті, платив
податок. Обібрали до сорочки, обголили до мяса,
ледви з душею втік.

35 Проць поплів ся далі. Розмірковував, розрахову-
вав, а то все — не стає й не стає.

— Таки не витякне моїх грошей, треба буде до-
класти жоночі, — гадкував Проць тай зайшов до дру-
гого желізного склепу. Там так само, як і в першім.

40 До третього, так само; до четвертого, також так
само.

Проць налякав ся; та се й з жіночними не стане.
А паця? Що з пацям буде?!

— Мо-ой! аби вас повіхошовало що до лаби, аби на вас хороба тяженька! — заляв Проць серед дороги на весь голос та так щиро, аж зітхнув. Ніякої ради, ніякого поратунку, хоч сядь тай плач.

Але паця? Паця мусить мати свою вигоду, аби з під землі дістати, аби камінь зубами гризти! Християнин борше витримає й голод і холод, а німіна марніє, сохне. Воно не знає пожалувати ся (рахувати: німіна), що я голодне, що мені студено, що підо мною мокро, але марніє. А воно до чого здале, як марне? Лиш гріх за него. Християнин не потребує в сало дбати. Най буде худий, як хорт, лиш аби робив. А худібка не то; як уже марна, то нідочого тай решта. А ще паця!

Отак гадкуючи йшов Проць нога за ногою, похнюпивши голову в долину, неначе шукав що по дорозі. І не стямив ся, коли зчинив ся перед скленом, де перший раз торгував цвяхи. Жид обізвав ся до него:

— А що? Правда, що ніде нема дешевше? Слухайте Іване, чи як вам. Най страчу: дам вам по два за крейцар, тай то, бігме, нікому лиш вам! Хочу мати добрий початок.

— Хіба на сконанє початок, — бовтнув Проць.

— Я собі рахую початок на завтра.

Проць задумав ся:

— Дайте по три, — спровола процідив крізь зуби.

Жид усміхнув ся:

— Ну, ну! Коби я сам міг де купити по три!

В одну мить постановив Проць відоймити гроші від жінки. Як мога борше побіг до неї:

— Давай гроші!

— Які гроші? Хрести ся та лізь у болото!

Проць затис кулаки:

— Чуєш, не вювідай мені мудрішки, бом такий добрий, щобим тя ззів!

Процха дивувала ся:

— Тобі що, чоловіче, ти впив ся? А ж дітем що скажу?

40 Проць сичав здавленим голосом, як гадина:

— А тиж яка мама дітем? Ти не знаєш, як їх забавити?

— Спамятай ся, Процю, тебе обмарило?!

5 — Я тебе як зараз спамятаю, то ти очи повилазять! Ти газдиня?! Вона тото не питає, де паця вигодує ся, але до мене: спамятай ся. Мой! Ти така газдиня? га? — справив до неї кулак.

Але Прощиха й не рушила ся, а ще й нахилила до него голову:

10 — На! бий, бий мя! чо' стоїш? — тай захлипала.

Проць, не довго розгадуючи, запхав їй руку в пазуху, витяг платинку з трьома крейцарями й пійшов до жида торгу добивати.

15 Прощиха плакала: жаль їй було за дітьми, але жаль їй було й на діти, що через них та не має житя з чоловіком.



ЗА МЕЖУ.

— Билисте Йваниху? — запитав судія Грицка, що стояв босий, з одною нагавицею підкоченою, в сардаці на опашки, з розкуйовданим чупром. З чупру стриміло 20 кілька стебел соломи. Як спав у stodолі, так рано на зорях устав і почимчикував до міста „на термін до права“.

Намість Грицка відповіла Йваниха. Протиснула ся чим борше поміж людей і доти не стала, доки не вдарила ся ніжними пальцями до градусу, що на ній стояв 25 судейський стіл:

— Бив, ой бив мене, кільки сам хотів! Сапов. По голові, по крижах, по руках, по ногах, де засяг... От 30 прошу, які синці...

— Тихо бабо! Я Грицка питаю!

Іванисї здавало ся, що як Гриць говорити-ме, то й його справа. Тому не переставала:

— Прощу сендзі... він ме брехати; буде казати, що

то єго ґрунт, що я розчала сварню. А я зараз отут присягаю гола й боса...

— Тихо, бабо, кажу!

5 Гриць використав нагоду. Підокрав ся аж до самого стола й, хитро підсміхаючись, показав пальцем на Іваниху:

— Адіт, прошу найяснішого суду: вона все так, коли вона тут, у цісарськїм судї, а яка вона дома. Причепить ся, як ріп'як кожуха...

10 — Коли-ж бо ні! брешете — перебила Іваниха. — То ви розбійник... Не кричалисте, що мене заріжете? Га? шо?!

— Тихо бабо, бо зараз замкну!

15 — Хіба таке: не дають говорити... — рясні слези сперли Іванисї голос у горлі.

Грицько аж просіяв:

— Ади, маєш право! Такес ся віфалювала по селу: я єго до суду завдам, до кременалу піде...

20 — А він казав, прошу сендзі, шо суду не боїть ся.

— Брешеш!

— Такис казав.

— Брешеш!

— Люди чули!

25 — Тихо, бо я вас зараз обоє замкну. Розділіть їх! Два свідки, один старий, сивий, другий молодий, упхали ся поміж Грицька й Іваниху.

— Бивесь Іваниху? — почав урядувати судія.

30 — Прошу віслухати, найясніший сендзьо, я скажу, як зайшло. Ше мій небіжчик дедя, царство єму небесне...

— Але-ж я тебе питаю, чись бив?

— Прошу пане сендзьо, а віслухайтеж. Бо не мете знати, як зайшло. То все зза межї...

35 — То моя межа — крикнула з другого кінця стола Іваниха.

— Оце твоє! знаєш? — і ткнув старому свідкови дулю під ніс, бо до Іванихи не досяг.

— Але-ж менї не треба як зайшло. Я хочу знати, чись бив Іваниху?

40 — Таже вона каже, щом бив.

— Але я хочу чути з тебе.

— Я її до суду не завдавав. Чо' вона хоче з мене?! В мене сьогодні робітна днина.

— Бивесь? Так, чи ні?

— То було на мої питомі межи.

5 — Бивесь?

— А коли-ж я її бив?

— Я тебе питаю ся.

10 — Аби вона так ногами збила при сконанню, дай Господоньку святий. Та де-ж я її бив? Замахнуvem ся з пару раз сапов, бо то на мої межи, я сапав тогди барабулю.

Іваниха, прімкнула ся помежи свідків тай заломила руки: — Йой! а він що каже? Таже він бреше, не слухайте его!

15 — Пишіть — сказав судія до писаря — обжалований не почуває ся до вини. Буду вас слухати — звернув ся до старого свідка — абисте правду казали. Як ся називаєте?

20 — Прошу найяснішого суду, я не зволяю, аби він говорив, то її свідок — протестував Грицко.

— Що знаєте? — допитував ся судія свідка.

— Усе знаю, бо я з її дедем у супрузі був. То діяло ся не тепер, давненько, ше голодних років. Небіжчик мав пару волів ласіїв, а я мав пару волів голубих...

25 Іваниха: Аякже, аякже.

Грицко: То її свідок, я поставлю свої свідки.

Іваниха: Твої свідки пияки...

Грицко: Най ціле село прикаже.

30 Свідок: Я мав grunt на сіножатах, (тепер здавем уже на сина, най він газдує, бо моє — сегодне-завтра: лопата тай ано! до дучі!) А небіжчик мав grunt на теплицях, таки межа в межу з его дедем. Але газди жили в злагоді. Де то хто давно чув за таку супереку, як тепер?! Гріхи, нічо лиш гріхи. Міні вже на сімдесятий переступило, але моя нога ше не була в суді (аби сюда ніхто добрий не заходив!). А деж? Така божя днинка (хто міні сегодне за днину запла-
35 тить?!). Чиж то не ліпше в мирности, в злагоді: своє пантруй, але чуже не руш...

40 Іваниха: Чуєш, шо старий чоловік кажуть?

Грицко: То ти мене нарушила.

Іваниха: То мого дедя межа, я на то свідки кладу.

Грицко: Шос я тобі в твої свідки, я маю свої свідки.

5 Свідок: За своєв працев серце болиг...

Іваниха: Ой болиг...

Грицко: А мене-ж не болиг?

Свідок: Але чуже гріх нарушати.

Іваниха: А шо!

10 Грицко: И-е!

Свідок: Шіснацять рік я був з її дедем у супрузі, шо року я то поле орав, але сварні ніякої не було. Межу ніхто не рушав, ані її дедя, ані его. Худібка, коби здорова, пасла ся. Бо, проше найяснійшого суду, давно було широко: ніхто за межу не дбав, а тепер тісно, дуже тісно стало...

15 Судія: Тут Іваниха завдала до суду Грицка за „образу говору“, шо їх бив сапою. Знаєте що за то?

Свідок: Усе знаю. Чи то лиш омраза гонору?

20 А божа омраза! Таже вони вже штирнацять рік...

Іваниха: Пятнацять...

Свідок: ...Може й пятнацять: отої, отої, отої (показує руками) гріх від Бога, а від людий сором.

Судія: Булисте при тім, як він її бив?

25 Свідок: Шо ви говорите? А де-ж я міг при тім бути?! Таже я вже три роки як не віхожу в поле. А зрештов, хоть бих там і був, та деби я йшов на головниство! Я — Богу дякувати — вже пять літ за жадну сварню не свідім. Але оця молодиця прийшла

30 оногди до мене, як зачала заводити, як зачала плакати. — Господи твоя воля. Вуечку, каже, впадайте на Бога, будьте мені за свідка, бо на тій межі буде колись забійство. Або, каже, він мене з світа зжене, або я его. Тай я став їй за свідка. А чомуж би ні? Таже

35 я з її дедем шіснацять рік у супрузі був.

Другий свідок тож само знав. А свідком він був тому, шо Грицко наважив ся його також зі світа зігнати.

Судія пояснював Іванисі, шо обида чести аби підходила під австрійський карний закон, мусить бути

40 або при двох свідках, або на публичнім місци. А шо тут ні одно ні друге не було, то — — —

Іваниха: Таже він мене трохи не вбив. Та ще й на моїй межі!

Грицко: То моя межа.

Іваниха: Прошу сєндзї дати сму фрику, бо нїяк буде на дорозї показати ся. Таже він як узяв до мене сапище, як мене хомнув по голові, то я трохи в лежу не впала.

Грицко: Йой!

Метнув ся з перед стола, поміж люди, та до сїнний. Відти нїс сапу, ваги зо 3 кильограми, на держаку, довгїм у хлопа. Не міг борзо прїпхати ся поміж людий.

— А прошу, газди, а проступїть ся-ж!

Газди поволи проступали ся.

— Ану -- трохи на бїк; сапу чоловік несе — один одному подавали.

— Ади, прошу найяснїшого суду, подивїть ся. Та тут є чим бити? Та се легке, як перце; спосїбна дуже сапа — говорив Грицко, поставивши собі сапу на обї долонї тай підтрясаючи нею, наче дитиною, аби не плакала.

Але судїя викликав уже другу справу. Заплакана Іваниха й сїяючий з радости Грицко мусїли вже йти до дому.

Якийсь газда з під печі став на пальці, витягнув шию й дивить ся по над голови на ту сапу.

— Що гадаєте? Зелїзе. Як би так порядно ковтнув по голові, добрий би знак зробив! — говорив до свого сусїда.

— А ще, як у яку годину! — відповїв сусїд.



ЗЛЕ ДІЛО.

30 Судїя Кривдунський, заговоривши при розправї ласкаво до Олени, глянув крадьки перелякано на адвоката й на свого писаря, чи вони випадком не взяли йому за зле ту ласкавїсть, або чи не смїють ся з нього.

Кривдунський, навряд усім приписам і законам, уважав за нормальні відносини судії до мужички, щоби на неї насварити, накричати й казати її за двері викинути.

5 Але її худеньке, біле лице, як із мармору виточене, всю увагу судії стягало на себе й не дозволяло йому примітити, що Олена в мужицькім одягу. На тім лиці не було ані одної зайвої морщинки, а всеж таки видко було на ній терпінє, неначе білу хмарку на місяці.

10 „Що ви за одні?“ — запитав її судія ласкаво і власне тепер поглянув перелякано на писаря й на адвоката.

Олена показала рукою на мужика, що його саме розправа переводила ся.

15 „Я жінка Семенова“ — відповіла таким голосом, що здавало ся, ніби се не Олена говорить, але якась мушка близько над вухом брентить.

Судія підніс брови в гору, наче здивував ся, що й таке створінє може бути замужем.

20 Оленаж тимчасом далі говорила :

„Прошу ясного суду, ми вернемо гроші, що взяв чоловік, бо то не було ніякої продажі. Як же ви купували той ґрунтьєць, Бога бійте ся, Петре !

25 Ів сими словами обернулась Олена до малого солодонького мужика в роздертій під пахою кожушині. З під пахи стриміли йому три космики чорної вовни, як грубі наїжені вуси.

„При свідках купив“ — відповів Петро й відвернув ся від неї.

30 Олена поступила кілька кроків так, аби стати Петрови до лица :

„То все крадьки зроблено“ — брентіла до Петра, притакуючи собі головою. — „А хтож робив той ґрунтьєць продажний? — кажіть, Петруню, знала я за того? Чи ви мені хоть марне словечко сказали? На щосте 35 впхали сму гроші так, що я не виділа?“

Петрови виступили смуги на лиці, червоні як розкраяний бурак. Трохи від Олени відступив ся й борзенько заговорив до судії :

„Бігме, вона знала, вона все знала“.

40 Олена підступила знов ближше :

„Ой не говоріть неправду, бо гріх. Таж ви єго

втягли з хати на хрестини. А тож чувана річ, аби на хрестинах та ґрунт продавати?“

Петро червонїв тай бив ся кулаком у груди :

„То все не так, бігме не так. Я зараз присягаю!“

5 „Присягніть, присягніть Петруню!“ — приговорувала Олена.

„Отже, бігме, присягну!“

10 Грубенький адвокат хитро підсміхав ся. Щоби висвободити свого клієнта з клопоту, встав, підпер ся грубими руками на стіл і витягав коротку шию.

„Вона тут ні при чім“ — говорив до судії, ніби докоряючи йому, що допустив без потреби Олену до слова. — „Ґрунт інтабульований на Семена; вона не має тут що говорити“.

15 Олена підбігла до адвоката, потім назад до судії, а потім до Петра :

„Я маю з ним діти“ — жалувалась вона. — „Четверо дрібних дітей. Що їм із тата, з мами, як лишать ся без ґрунту? Кривда буде, прошу ясного суду. Відки ви, Петре, дібрали такого сумління, аби потай мене відбирати дітем ґрунть?“

25 Судія бачив, що як би Олена мала більше фізичної сили, то стала ся би тепер причиною авантури. А ще чув на собі докір адвоката, що без причини допустив її до слова. Тому стягнув брови і скричав :

„Тихо, бабо, бо зараз замкну!“

30 Олена побігла борзенько в кут і гляділа відти перелякано то на судію, то на адвоката. Адвокат подивив ся радісно на Петра й моргнув до него ніби :
Вважай, чоловіче, якого заступника маєш : сказав слово і всьо вийшло добре.

Але Петро червонїв ся далі. Був поконаний і засоромлений. Він почував гидоту свого поступку супроти мужицького права, бо купив ґрунт, непродажний, з меж дрібних дітей, потай жінки. Йому здавало ся, що ціла вага сеї розправи — доказати, що він не крадьки купував. Не мав відваги оправдувати ся перед судією, бо не знав, чи по Олениній обороні судія йому повірить. Але перед адвокатом міг, бо заплатив йому за віру.

40 „То не зробило ся так прихаци“ — розповідав

адвокатоми. — „Цілі два роки ми мали заєдно за сесе бесіду. Може неправда, Семене?“

Семен заметушив ся. До тепер стояв цілий час похнюплений і словом не обізвав ся.

5 „То таки, Петре, діяло ся на хрестинах“ — відповів несміливо й нерадо, як та дитина, що її вибіють і змушують казати, що вже більше не буде зле робити.

Петро розклав руки широко, як би мав обняти щось дуже грубого.

10 „Як то?! — дивував ся. — А виж мені раз казали, що продалибисте grunt, лиш аби лучив ся добрий купець?“

15 „Але я не казав, що маю grunt на продаж, що в мене grunt продажний“ — говорив Семен также несміливо й нерадо. Чув свою провину перед жінкою й перед дітьми.

„От на маєш!“ — сказав Петро й чіхав ся в голову.

20 „Якіж то ви дивні!“, — говорив адвокат, стягнув праве лице й прижмутив праве око, даючи тим порозуміти, що він думає: дурний, а ні: дивний. — „Та то всьо одно, чи на хрестинах, чи на похороні, чи на весілю. Згодилисте ся, далисте завдаток, а тепер хоть доплачуйте, най вам grunt дає, а ні, то най вертає подвійний завдаток“.

25 Але ся мова ні трохи Петра не заспокоїла. Він мняв ся, червонів, переступав із ноги на ногу.

„То, бігме, не було крадьки“ — кляв ся і просив очима адвоката й судію, аби йому повірили, або аби хоч сказали, що вірять.

30 Судія знетерпеливив ся. З лоскотом відсунув ся з кріслом від стола й ударив кулаком книжку.

„Шкода часу! Відступаєш єму grunt?“ — зверещав на Семена.

„Кривда буде, пане!“

35 „Вергай подвійний завдаток! Коли даш сто ринських?“

„Кривда буде, пане“.

„А ти хочеш подвійний завдаток?“ — звернув ся судія до Петра.

40 „Шо мені з гроший?“ — відповів Петро й відвернув ся від Семена так, аби він не міг йому в очи

заглянути. — „То не було крадьки. Скарай мене сила божа! При людех...“

Олена не дала йому докінчити. Прибігла і стала йому прямо до лица.

5 „Беріть, беріть, Петруню, ґрунтець із помежи четверо дрібних дїточок!“ — грозила йому пальцем і протираєла очи рукавом.

Петро відвернув ся й шукав очима поратунку в судії.

10 „Я здаю ся на ласкавий суд!“ — сказав твердо, ніби сердито.

„Приймай подвійний завдаток!“ — і собіж сердито сказав судія.

15 Олена зайшла знов Петрови перед обличчє і знов протираєла очи і грозила пальцем!

„Ой не заґрієте ся сирітською кривдою“.

Петро благав очима в судії поратунку.

„Марш, бабо, за двері!“ — зверещав судія; — „я для неї хочу добре зробити, а вона мені перешкажає“.

20 Вона борзенько побігла до дверей, вийшла до сїний, зачинила за собою двері й приклала до них ухо. Слухала з таким напруженєм, що здавалось їй, почувала би, як трава росте. Отже окрім гамору нічого більше дослухатись не могла. Чи з невагідного станя, чи може з нетерпеливого дожданя, дрожала цілим тілом як на морозі. Пробувала кілька разів дотулити ся клямки, але клямка дзвеніла під дрожачою рукою й Олена хапала за кождим разом руку назад, неначе би понекла ся.

30 Аж нараз відчинили ся двері, а Олена вхопила ся міцно правою рукою за одвірок, аби не влетіти до середини. Уперед вийшов, Петро скорюю ходою, а за ним пхає ся нерадо Семен. Олена видивила ся з боязною на нього, а він спустив очи під її поглядом і оглядав широкі писки своїх робіт.

35 „Маю вернути подвійний завдаток“ — обізвав ся він так нерадо, неначе би кожде слово, промикаючись крізь горло, дерло його як ячмінний колос.

Олена піднесла обі долоні в гору й ловила ся за вуха й за чоло.

40 „Йой! йой! запродав сумліне!“ — говорила ти-

хонько, потім шептала ті слова, а потім тільки рухала зубами.

Петро став оддалік від них, але йому не дало довго встояти на місци. Приступив до них і сплїв пальці над грудьми й спустив їх кілька мога в долину.

„Жінко добра! на якийже я спосіб запродав сумління?“ — сказар твердо, але червоні смуги виступили йому знов на лиці. Отже таки дивився відважно Олені в очи.

Вона знов забреніла як мушка і майже за кожним словом притакувала собі головою.

„Та ви його возьмете на хрестини, а він напеся, прийде до дому тай бійку счинає. А якже, бійку счинає“ — додала ніби того, що Петро їй не вірить, хоч він мовчав.

„Як він напийтий прийшов, то й за волоси мене водив, і ще й кулакував. Кров із мене цюрком ляла ся...“

Семен поглянув на неї, почіхався в голову й усміхнувся заклопотано. Відтак спустив знов очи в долину.

„А шож я вам винен?“ — запитався Петро.

„Я на него нічо не кажу“ — говорила Олена. —

„Він добрий чоловік. Як тверезий, то й послухає й зробить. Але натура зла, натура зла“ — повторювала все чим раз тихше й тихше.

„А в нас четверо дітій“ — сказала голоснійше й погрозила пальцем. — „Усі люди дивують ся, відки в таких паскудних людий такі прекрасні діти“.

Губи їй дрожали, на очах виступили червоні жилки, а вона оглядала чоловіка, ніби шукаючи тої краси, що перейшла на діти.

Потім відвернула голову від чоловіка, подивила ся Петрови просто в очи й заломила руки:

„А на шож ви крадьки, потай мене, грунтець купували, а тепер би ще послідну коровину продати на подвійний завдаток?“

„Та бо чикайте, годіть!“ — мнявся Петро і справив ліву руку до Олени; — „шож тут було крадьки?“ — говорив до Олени, а побачивши, що не переконає її, звернув ся до Семена — „якаж тут була крадена річ?“

Семен підняв голову, але не дивився ні на Олену, ні на Петра.

5 „Вона таки за того нічо не знала“ — сказав не-
радо й хутенько глянув у бік, бо спіткав ся з Олени-
ним поглядом.

Петро стис плечима, а потім ударив ся об поли
руками.

10 „А най вам Господь Бог заплатить за мою крив-
ду! Верніть міні мої гроші та най вас обминаю деся-
тов вулицев“ — сказав борзо й з притиском! — „Хо-
дїть назад до суду, аби там записали“ — додав сердито.

15 Коли ввійшли назад до середини, судія підніс
високо брови, втворив широко очі й дивувався, що
ось то раз серед безконешного числа сірої мужичнї
найшли ся відкись йому знайомі лиця. Тільки не міг
собі пригадати, відки він їх знає.

„Ах, та се ті, котрих власне справа скінчила ся“ —
сказав адвокат, відгадуючи заклопотанє судії.

20 Кривдунський спустив брови і стягнув губи до смі-
ху. Йому припала до вподоби та думка, що мужиків
не можна так пізнавати з облича, як других людей.

„Щож ви ще скажете? — запитав ся, а та усміш-
ка придала його голосови якоїсь ласкавости.

25 „Ми, прошу пана, вже полагодили ся“ — сказав
коротко Петро.

„Як то?“ — здивувався судія. — „Другий раз?“

Петрови повіділо ся, що сею другою злагодою
зробить панам прикрість. Тому низенько поклонив ся
й додав несміливо:

30 „Так, так. Я вже не хочу подвійного завдатку.
Семен вертає мені мої гроші“.

При сих словах поглянув на Семена й на Олену
ніби: „Помагайте мені, бо й ви до сего примішні“.

35 Олена порозуміла той погляд. Підступила хутень-
ко д столу і, нахилуючи голову ніби кланяючись,
заговорила: „Ми, прошу ясного суду, з Петром сусіди.
Нам не треба сварки, ми в згоді“.

Адвокат ісчервонїв ся і став судорожно мняти
папір у руках.

40 „Ти здурів, чоловіче!“ — скричав на Петра. —
„Маєш судову угоду, то якого лиха ще тобі треба?“

Петрови знов виступили червоні смуги на лиці, нагадав собі, що обіцяв іще доплатити адвокатові, як дістане ґрунт, або відбере подвійний завдаток. Чув ся тепер двічі винуватий. Одно, що навряд мужицьким звичаям купував непродажний ґрунт, а друге, що не додержав із паном нечистого діла. Бо — на його думку — пани тільки на те, щоби робили кривду людям і як уже тебе нечистий торкне на зле діло тай пан тобі при тім помічний, то вже треба лізти до кінця в болото. Тому Петро мовчав та тільки прів і червонів ся.

Судія засоромив ся, бо здавало ся йому, що хоч йому мужики тільки голови набизли, то він таки не врозумів справи. Думав, думав і додумав ся до того, що певно купна жадного не було, що Семен піяк, або дурний і Петро його ошукав. Щоби свою помилку направити, грізно подивив ся кругом себе (се мала бути повага) і сказав до Олені:

„Іди з чоловіком на долину, най єму куратора нададуть, бо він марнотравник. Або най переписе ґрунт на тебе, бо его ще не один ошукає“.

Всі троє низько поклонили ся.

Як вийшли за двері, ще раз припостали в сїнях.

„Щож тепер робити?“ — запитав ся понуро Семен.

Петро сіяв із радости. Силою здержував усмішку.

„А я вам скажу“ — гсворив пошепки й підніс палець до ока, ніби зраджуючи якусь велику тайну. — „Не йдїть, де надають куратора, бо там за дурно. А пани дурно нічо не зроблять. Ви йдїть до нотаря та переписіть ґрунт на жінку. Заплатите порядно, але він вам добре зробить“.

„Про мене“ — згодив ся Семен.

Петро не міг довше здержатись і засміяв ся. Тішив ся, що втік від злого діла.

„Ще ви, Семенихо“ — сказав, щоби надати причину свому сміхови — ще ви будете потай чоловіка ґрунт продавати“.

Олена поглянула на Петра. А побачивши його сіяюче їй утішне лице, усміхнула ся й собі. Але той сміх був супроти Петрового щирого сміху такий, як темної ночі на краю овида світло далекої, тихої блискавки без грому супроти ясного соняшного світла.

Примітки.

стр. вірш

- 1 7 хороми — сіни,
1 24 вірідю — виправлю,
2 9 на лаву лагодити — розумієть ся мертвого,
2 38 чічки — цвітки,
3 17 тайстра — торба,
3 22 прімкнув — утік,
3 31 діждати ся вінка — діждати ся вінчання (сина),
5 12 мережана (сорочка) — гафтована,
5 13 (капелюх) із павами — з павиними перами,
6 18 глемедати — обертати ліниво в губі,
7 10 дьидику — таточку,
8 3 у підруку — по лівім боці дишля,
8 4 у борозну — по правім боці дишля (йде при
плузі в борозді),
8 32 батюгов — зам. батогом,
8 34 патороч — клопіт,
9 10 буката — часть, кусень,
9 15 пайка — часть,
9 19 грьину — гримну,
9 31 зібганий — зігнутий,
9 33 політки — річний збір із поля,
10 12 зіцірував — зам. екзецирував, вчив,
10 21 не йде до трунку — не смакує так, щоби
можна напити ся по ній води,
10 35 викарбутить — викотить, викине,
11 18 доцьгнїть — досягнїть,
11 28 годна-сте — гожа,
11 29 данци — танци,
12 6 банно — тужно,
12 20 напу — ману,
12 21 пилили — намовляли без ушину,
12 31 дрихлаві — порохнаві,
13 2 лева — золотого (2 корони),
13 10 викслїв — векслїв, (квіт, на який у банку або
касі зичить ся гроші),

стр. вірш

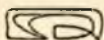
- 13 15 окіп — рів коло дороги,
 15 4 чиколонки — кістки в пальцях,
 15 7 воловід — посторонок (на воли),
 15 8 затягти ся — удусити ся,
 15 27 рядно — полотно, простирало,
 15 33 наторопом — напрасно, на силу,
 15 34 порунтати — порушити,
 17 32 катранє — міський одяг,
 18 16 намено — імя,
 18 19 ясна і далека — роз. дорога,
 19 31 пустар — пустиня,
 24 1 леліяти — пестити,
 24 25 деревище — трупа,
 25 3 варуйте — березіть, стережіть,
 25 16 на коркоші — на плечі,
 25 18 годованець — той, що остає на чийомусь
 удержаню,
 25 20 денцівка — мала сопілка з денцем,
 25 32 пушка — стрільба,
 26 2 дублені — на червоно закрашені,
 26 11 сокотить — дозирає, пильнує,
 26 14 опинка — фартушок,
 26 15 най си текне — най шезне,
 26 24 по харчунку — після їди,
 26 34 вигулити — викликати,
 26 34 дучка — яма, діра, сховок,
 27 12 старія — старші люди,
 27 18 туск — нудьга, жаль,
 27 23 загатити — спинити,
 27 24 потановити — потрутити в долину,
 28 7 гарен — годен, в силі,
 28 24 жасні — страшні,
 28 38 у бабинци — в задній часті церкви, де
 стоять жінки,
 29 15 бадіки — старі господарі,
 29 23 стрижек — підстрижений,
 29 33 обсотувати — обмотувати,
 29 34 отік — неначе,
 30 2 камера — камеральний ліс,
 30 19 мочули — ставок до моченя конопель,

стр. вірш

- 31 25 кібзувати — міркувати, знати,
 31 33 форостина — хворост, пруте,
 32 17 трембіта — гуцульський музичний інструмент,
 якого поважні сумні звуки лунають при всіх
 важніших хвилях життя Гуцулів,
 32 29 терміть, ті, — тверді останки, що лишають
 ся з тертих конопель,
 33 3 смак — як яма,
 33 9 воринє — гуцульські плоти, ладжені з коле-
 них ялиць,
 33 27 холошні — зимові штани,
 33 36 забирати — фантувати,
 33 37 здикутора — екзакутора,
 33 39 маржина — товар, худоба,
 33 40 скорома — масна їда,
 34 5 спираю — бороню,
 34 29 чесну — чесну,
 34 30 ірщених — хрещених,
 35 1 ватра — огнище,
 36 7 кіптар — короткий кожух без рукавів,
 36 8 бербеничка — довга, вузка бочівка . . .
 37 3 пилювати ся — квапити ся,
 37 9 бервено — зрубана й очімхана смерека або
 ялиця,
 37 15 терей — трать,
 37 17 ремствував — нарікав,
 37 22 гляба — годі, немож,
 37 28 содухи спустити — згинуті, содухи вигнати,
 забити (від „Со духи праведними сконча-
 шуся...“)
 37 31 приземок — малий хлопчина, що не відріс
 ще землі,
 37 32 своринь, ня — чіп, що на ньому обертаєть ся
 весло на дарабі,
 38 5 плесо — широко розлита, спокійна вода в ріці,
 38 14 храбуст — молоде листе капусти,
 38 15 причка — пригода,
 38 26 невгавно — з великою увагою, без упину,
 38 28 сперти (кров) — спинити,
 38 28 терміте — гляди стр. 32, в. 29,

стр. вірш

- 39 3 засторопіла — застигла,
 38 11 омпно — досадно,
 39 16 падочко, падонько, а, — судьба, доля (не-
 щаслива),
 39 16 бре — брате,
 39 20 вбезсебити си — взлостити ся,
 39 24 одлук — після,
 40 13 бештифранти — хитруни, майстри,
 42 21 фірлідунок — візване до суду,
 42 37 замаруджений — збентежений,
 43 7 Відорщі — Йордан,
 43 10 „льонтом“ — сам, без опіки,
 43 24 курмей — посторонок, воловід, путо,
 44 6 злезентировав — здезентировав, утік,
 44 7 обкутаю — пообходжу,
 44 8 зафеленок — накорінок,
 44 22 царинка — сіножать,
 45 6 ялівник — загорода для телят,
 46 31 котюга — пес,
 48 17 повістують — оповідають,
 49 7 гелетка — чверть кірця,
 49 25 торбей — той, що ходить з торбами,
 49 25 псеика — сіно з багна,
 49 34 скорней си — квап ся, скорше йди,
 49 35 терхівка — дві бербениці на кони,
 50 24 повилював ся — похилив ся, падаючи,
 50 32 причка — пригода,
 51 23 начінка — страва з кукурудзяної муки,
 52 8 віданечко — вістка.
 53 28 потахнути — пригаснути,
 56 16 хомни — удар,
 57 7 розсотувати — розпутувати,
 59 2 морсне — вдарить.



И-55 344
5

В книгарні „ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ УКР. УЧИТЕЛЬСТВА“
В КОЛОМІЇ (Народний Дім) — і всіх інших книгарнях
можна дістати отсі виданя :

Вибрані писаня українських письменників

видає: Філія тов. Учительська Громада в Коломії

- 1) Іван Франко: Вибір поезій; передне слово „Про жите Івана Франка“ написав А. Крушельницький ціна 60 сот.
- 2) Михайло Драгоманов: Казка Богдана Хмельницького ціна 60 сот.
- 3) Українська лірика I.: Вибір поезій В. Самійленка, Лесі Українки, Б. Лепкого, А. Кримського, ціна . . . 60 сот.
- 4) Іван Франко: В. поті чола — вибір з оповідань. — Передне слово: „Про прозову творчість Франка“ написав А. Крушельницький, ціна 60 сот.
- 5) Українська Новеля I. — Вибір новель Василя Стефаника, Йвана Семанюка і Леся Мартовича — з переднім словом А. Крушельницького „Про письменську творчість сих трех новелістів“, ціна 60 сот.

☞ (ДАЛЬШІ ТОМИ В ДРУКУ). ☞

Народні читанки

видає: Видав. Спілка укр. учительства в Коломії

- 1—2. Тарас Шевченко: Кобзар для молодіжи, ціна 20 с.
3. Хлопська доля — ціна 10 с.
- 4—6. У зарані слави — оповідане з життя українських князів Олега й Ігоря і княгині Ольги, ціна . . 30 с.

(ДАЛЬШІ КНИЖОЧКИ ДРУКУЮТЬ СЯ).

З друкарні А. В. Кисілевського і Ски в Коломії.

B.

M-55344
5